

аутрич работа по намаляване
на щетите сред инжекционно
употребяващи наркотици

*Посвещаваме тази книга на паметта на нашия колега,
приятел и учител д-р Захари Николов.*

Авторският екип

Аутрич работа по намаляване на щетите
сред инжекционно употребяващи наркотици

ПРАКТИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО

ФОНДАЦИЯ "ИНИЦИАТИВА ЗА ЗДРАВЕ"

Създадена през 1997 г. с цел да подпомогне обществото за намирането на адекватен отговор на проблема с употребата на наркотици и следващите от него вреди за индивида и обществото. През 1999 г. започва да осъществява аутрич програма за превенция на ХИВ сред инжекционно употребяващите наркотици в София, която работи и до момента и постепенно е разширила сферата си на действие и сред ромските общности, и сред предлагащите сексуални услуги. От 2003 г. поддържа дроп-ин център, както и мобилна програма за тестване за ХИВ и хепатит. Освен директна ХИВ-превенция, осъществява изследователски и обучителни проекти.

ФОНДАЦИЯ "ПАНАЦЕЯ"

Създадена през 1997 г. с цел прилагане на програми за решаване на социални и здравни последици от употребата на наркотици. По проекти за намаляване на щетите от употребата на наркотици работи от началото на 2000 г., като осъществява аутрич програма на територията на Пловдив. Програмата работи успешно сред голямата ромска общност в квартал Столипиново в Пловдив, където инжекционната употребата на наркотици е тревожно разпространена и където не достигат други интервенции. Там през 2003 г. е разположен и дроп-ин център, ръководен от фондацията. От 2003 г. аутрич програмата работи и сред предлагащи сексуални услуги. Чрез програмите си фондацията осъществява изследователски дейности сред целевите си групи.

СДРУЖЕНИЕ "ДОЗА ОБИЧ"

Създадена през 1999 г. Акцентът в мисията и е поставен върху осигуряване на социалната и здравна защита на хора, употребяващи наркотични вещества. От началото на 2000 г. осъществява аутрич програма за ХИВ-превенция сред инжекционно употребяващите наркотици в Бургас. От началото на 2001 г. работи и с предлаганите сексуални услуги, а през 2003 г. работи и по проект за ХИВ-превенция сред мъже, които правят секс с мъже. Организацията разполага с мобилен кабинет за кръвно тестване, от 2003 г. поддържа и дроп-ин център. През летните месеци аутрич програмата обслужва и съседни градове, посещавани от употребяващи наркотици през туристическия сезон. Посредством аутрич дейността организацията е участвала в два изследователски проекта.

ФОНДАЦИЯ "ПЛЕВЕН 21 ВЕК"

Създадена през 1999 г. с цел участие в решаването на социално значими проблеми и заболявания в Плевенски регион. Започва дейности по намаляване на щетите от употребата на наркотици през 2000 г. Осъществява аутрич програма за ХИВ-превенция сред инжекционно употребяващи наркотици в Плевен и Червен бряг. През 2000 г. стартира в Плевен първия в страната дроп-ин център. През 2001 г. аутрич програмата работи и сред предлагащи сексуални услуги жени в Плевен. Изследователските дейности са част от капацитета на организацията. От 2002 г. менажира първия в страната хоспис "Надежда" за терминално болни в гр. Тръстеник, област Плевен.

Въведение

Употребата на вещества, влияещи на психичната дейност, е древно явление. По една или друга причина, векове наред хората са се опитвали да постигнат определени преживявания и промяна на съзнанието посредством действието на различни, извлечени от природата субстанции. Безспорно това поведение е било присъщо на обществата далеч преди наркотиците да се превърнат в индустрия и огромен черен пазар, което се случи през XX век в световен мащаб. За съжаление обаче, откакто това е факт, наркотиците носят на човечеството много повече вреди, отколкото по времето, когато са били познати и използвани само от определени групи хора в дадени ситуации. В днешно време обществата полагат огромни усилия да се преборят с разпространението и употребата на наркотици, но нито една държава, дори най-опитната и най-богатата, не е постигнала особени резултати в тази борба. Наркотиците са достъпни и предпочитани от много хора. Дали заради древната склонност на човека да търси подобни алтернативни форми на удоволствие и различно преживяване или заради агресивността на пазара, която води до привличането на все повече потребители, употребата на наркотици е факт.

Факт е, че хиляди хора в България, предимно млади, употребяват наркотици в някакъв период от своя живот. Програмите за първична превенция, целящи да предотвратят започването на употребата, са се оказали неефективни за тях. Лечебните програми, които биха им помогнали да спрат, ще достигнат до тях рано или късно и ще имат един или друг успех. Така или иначе, ще има един определен период от живота на тези хора, през който те ще бъдат активно, и вероятно проблемно, употребяващи наркотици. Настоящото ръководство описва именно дейностите, които следва да се предприемат спрямо употребяващите наркотици в периода на тази активна и проблемна употреба, преди достигането до лечение. Това са дейности, познати като намаляване на щетите от употребата на наркотици, които следват както за употребяващия индивид, така и за обществото.

През 1999 и 2000 г. четири български неправителствени организации, които стоят зад настоящата книжка, започнаха аутрич-програ-

ми* за намаляване на щетите от употребата на наркотици в четири града – София, Пловдив, Бургас и Плевен, съответно от организациите: Фондация "Инициатива за здраве", Фондация "Панацея", Сдружение "Доза обич" и Фондация "Плевен 21 век". За няколко години тези организации натрупаха опит, който си струва да бъде описан, защото е български – събиран е в условията на нашата действителност, сред българите, употребяващи наркотици. През 2004 г. сме свидетели на това как шест нови програми за намаляване на щетите стартират в нови шест града в страната, при това подкрепени от Министерството на здравеопазването. Това ни дава основание да смятаме, че подходът за намаляване на щетите е реална част от националната политика по наркоманиите и че подобни програми тепърва ще има повече, все по-професионални и ефективни. Ето защо, използвайки теорични основи, които по-опитни автори са създали преди нас, ние описваме и нашия пионерски опит, за да може неговите плюсове и минуси да поставят теорията в българския контекст и да и придадат конкретни очертания.

Това ръководство е предназначено за професионалистите, които прилагат програми за намаляване на щетите или други аутрич дейности в общността на употребяващите наркотици, както и в други общности със сходна здравна и социална проблематика. То е създадено от авторски екип от четирите цитирани по-горе организации и е почерпано от тяхната непосредствена работа.

Написването и издаването на ръководството стана възможно благодарение на подкрепата на Европейската комисия. В началото на 2003 г. тя финансира проект "От първи стъпки към професионализъм", в който участват четирите организации, заедно с двама холандски партньори – Фондация Мейнлайн, Амстердам и Изследователски институт по зависимостите ИВО, Ротердам. Както показва самото име на проекта, той има за цел да разшири, подобри и утвърди дейностите на партньорите в него. Издаването на тази книжка е част от тези усилия.

* Виж Част първа – Основни понятия в намаляването на щетите

основни понятия в намаляването на щетите

Често лансираната идея за "свободно от дроги общество" е много амбициозна и малко реалистична. Нерядко се налага целите на превенцията гъвкаво да се адаптират към културалната среда и традиционно изградените навици и да се преследва не толкова пълното въздържание, колкото да се контролират моделите и тенденциите на употребата, които са свързани с нежелани усложнения. Вредите, които причинява употребата на наркотици, особено инжекционната, за съжаление далеч надхвърлят ефекта на самото наркотично вещество. Инжектирането причинява на индивида здравословни проблеми, свързани с липсата на стерилност (увреждане на вените, абсцеси), както и висок риск от предозирание. Проблемите обаче излизат от рамките на отделния индивид и касаят общественото здраве, когато става въпрос за кръвнопреносимите инфекции. Ползването на общи инструменти за инжектиране, не спазването на хигиенни правила, необезопасените сексуални контакти, ниската здравна култура и рисковото поведение като цяло водят до разпространение на кръвно и полово преносими инфекции, както в самата общност на инжекционно употребяващите наркотици (ИУН), така и извън нея. Сред най-опасните инфекции са хепатит, сифилис и ХИВ/СПИН. В България все още разпространението на ХИВ сред ИУН е ниско (за разлика от много други държави в региона, в които СПИН епидемията основно дойде от инжекционната употреба на наркотици), но заразяемостта с хепатит С надхвърля 70%. Подходът за **намаляване на щетите** се основава на прагматичното схващане, че свободното от дроги общество е непостижимо и паралелно с усилията за постигане на въздържание трябва да работят и специализирани интервенции за тези, които са активно употребяващи в момента, с цел употребата да бъде максимално безопасна, както за индивида, така и за обществото.

Метод за здравна просвета, намаляване на щетите и оказване на

помощ е **аутрич подходът***. Трябва да се отбележи, че по отношение на останалите интервенции в областта на общественото здравеопазване аутричът има допълващ характер. В работата с различни прицелни групи това е подход, който има за цел да работи вътре в общностите, т.е. да достигне до тях, преди самите те да са предприели действия по търсене на помощ от институциите. В работата с употребяващи наркотици този подход е изключително ефективен и полезен, тъй като обикновено минава значително време от началото на употреба на вещества, когато ефектите от нея са предимно удоволствени, до момента, в който употребяващият ще усети нежеланите последици и ще потърси помощ. Това е решение, до което обикновено употребяващите достигат трудно, когато проблемите са станали много сериозни и възможностите за интервенция намаляват. Докато повечето интервенции са структурирани така, че използват институции и оставят на индивида инициативата да потърси помощ, аутричът влиза в контакт с прицелните групи извън институциите, в тяхната естествена среда. При този подход не се чака индивидът сам да реши, че има проблем, а интервенцията го "търси", за да му предостави възможност за услуги направо в общността. Това означава, че аутричът може: да се намеси скоро след като е започнала употребата на наркотици и преди да е добила по-вредни форми; да достигне до групи, които не желаят и нямат намерение да се обърнат към служби; да достига до значително повече на брой хора в сравнение с институциите. Аутричът е единственият подход, способен да работи с хора, които не са обхванати от съществуващите служби.

Съществуват различни видове аутрич дейности (на улицата, в частни домове, в клубове и барове и т.н.), а също и различни видове аутрич услуги (обмен на игли и спринцовки, здравна помощ, обучение, социална помощ и т.н.). Колкото повече аутрич стратегии се прилагат в даден район, толкова по-големи са шансовете да се установи контакт с прицелните групи и да им се предоставят услуги.

Един от начините за предоставяне на услуги на рисково употребяващи наркотици хора е в стационарно място, каквото е **дроп-ин центъра**** . Това е сграда или помещение, разположено на лесно достъпно място за ИУН, оборудвано така, че да създава неформална и приятелска обстановка, екипирано с необходимите материали

* От англ. *outreach* – достигаам по-далече.

** От англ. *drop-in* – наминавам.

и консумативи. Освен предоставянето на пакет от материали за безопасно инжектиране, дроп-ин услугите могат да включват общи здравни услуги и консултации, тъй като условията на затворено помещение дават повече възможности от работата на улицата, както е при аутрича. Извършваните консултации могат да бъдат с различни специалисти от областта на социалната и здравната система. В дроп-ин центъра може да се извършва и здравнообразователна групова работа с употребяващите наркотици.

Определянето на **прицелните групи** при аутрич работата е важна стъпка за постигането на ефективност от интервенцията. Поддръждането на прицелните групи по важност трябва да се прави въз основа на приоритетите на програмата и нивото на рисковото поведение. Опитът ни в България показва, че когато правим аутрич работа, трудно можем да се ограничим до обслужването на една рискова група (употребяващите наркотици например), тъй като има известно смесване на рисковите групи, а ефективната ХИВ превенция изисква по-цялостен подход. Рисковите по отношение на ХИВ групи, които са изведени в Националната програма за контрол и профилактика на СПИН и полово предавани инфекции, включват:

инжекционно употребяващи наркотици; ▼

ромско малцинство; ▼

проституиращи мъже и жени; ▼

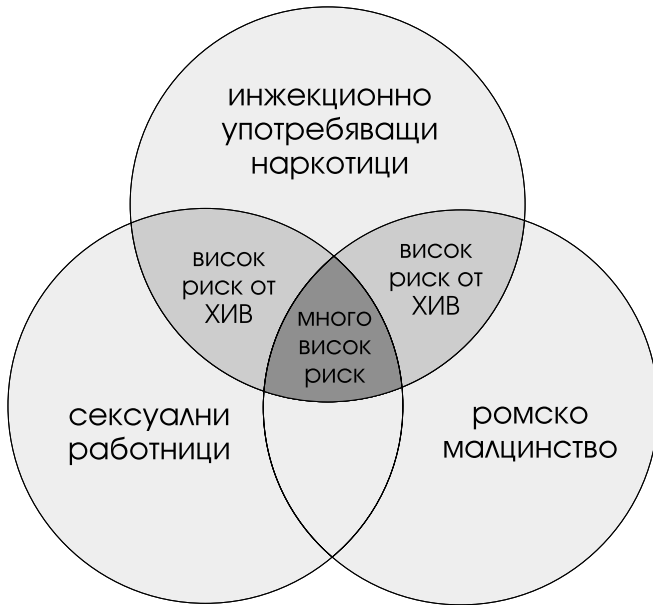
подрастващи млади хора до 25 години; ▼

лица, лишени от свобода. ▼

При аутрич работата естествено се достига до по-голямата част от тях, тъй като ИУН често са роми, или проституират, или са били в затвора, или са до 25 години, или всичко това заедно. Важно е да се знае, че подобно съчетаване на рисковите фактори увеличава риска от ХИВ и към подобни групи трябва да се подхожда с по-голямо внимание и със специално подготвена методология на работа.

Особено често е смесването между инжектиращи се с наркотици и сексуални работници. Част от жените, които употребяват наркотици, набавят средствата си за дрога чрез предлагане на платен секс. Това поведение се среща все по-често и сред мъже (преди всичко в София, основно в ромското малцинство). Както за проституиращите, така и за ромите е характерно, че използването на чуж-

ди инструменти и атрибути за инжектиране е по-често, отколкото при общата група употребяващи (виж Част шеста – Картина на рисковото поведение на ИУН и ефективност на програмите по намаляване на щетите).

управление на аутрич работата

Екип

Както всяка друга дейност, успешната аутрич програма не може без добър екип. Той е част от подготовката и планирането на програмата и е първото условие за нейното започване. Като се има предвид, че аутрич работата е преди всичко интервенция, основана на доверителни отношения, то добрият екип е най-важният неин актив, защото колкото и привлекателни услуги и консумативи да може да си позволи програмата, те никога няма да стигнат до своите потребители, ако екипът не е способен да им ги предостави качествено.

Когато говорим за планиране на екипа, то първото, което трябва да решим е колко голям да бъде той. Тук е мястото да отбележим, че е нормално екипът да бъде един от най-значимите разходи на аутрич програмата. Като цяло една подобна програма е доста евтина спрямо ефективността, която има. Общо взето не и трябва повече от скромен офис, достатъчно консумативи (игли, спринцовки, презервативи, информационни материали и други), които не струват много, някои разходи по осъществяването (транспорт, изгаряне) и екип. В тази финансова конфигурация е ясно, че екипът ще представлява съществено перо, спрямо останалите, и е важно това да бъде предвидено и отстоявано пред финансиращите институции.

Големината на екипа зависи от мащаба на програмата, целите, които си е поставила и географският обхват на работата и. Може да има различни варианти на състава на екипа, но поне две звена в него са задължителни: ръководител и аутрич работници. Това са хората, които са ядрото на програмата, а около тях могат да работят сътрудници с различни функции в зависимост от това от какво се нуждае програмата и какво може да си позволи. **Например:** доброволци (обикновено в работата на терен), консултанти на екипа (лекари, юристи, супервизори, финансисти и др.), консултанти за клиентите (медицински лица, юристи, социални работници и др., обик-

новено ако става въпрос за дроп-ин център), асистенти в административната работа, дизайнери на информационните материали, медийни съветници и др. Разбира се тези длъжности могат да се съвместяват при необходимост (например аутрич работникът може в част от времето си да проектира информационни материали).

Ръководител

Неговата функция е да отговаря за цялостното изпълнение на програмата, което понякога включва всичко: взаимоотношения с донорите и финансов мениджмънт, снабдяване с материали и оборудване, взаимоотношения с институции, служби и власти, взаимоотношения с общественост и медии, мениджмънт и безопасност на екипа, взаимоотношения с клиентите на терен. Ето защо ръководителят трябва да притежава богат спектър от умения и знания, както и извештен опит. Понякога той може да бъде и аутрич работник в част от времето си. При всички случаи обаче е добре поне някога да е бил такъв, или ако не е, да отделя време за посещения на терен заедно с аутрич работниците. Ако административната работа е твърде много, добре е да се помисли за асистент, който да поема част от нея, за да може ръководителят да участва в работата на улицата и да познава отблизо това, с което се сблъскват аутрич работниците.

Аутрич работници

Това са хората, които осъществяват работата на терен и контакта с целевата група. Те предават посланията за здравословно поведение, разпространяват и обменят консумативи, отговарят за подбора на местата за аутрич, следят миграцията на целевата група и се грижат за съобразяването на аутрич работата с нея, осъществяват консултиране и насочване на клиентите и т.н. Ето защо аутрич работниците трябва да имат доста познания в различни области:

- ▼ относно наркотичните вещества: видове, действие, рискове, начини на приготвяне и приемане, жаргон и т.н.;
- ▼ относно инжектирането и свързаното с него рисково поведение: безопасни методи за инжектиране, грижа за вените, дезинфекция и стерилност, намаляване на риска от предозирание и първа помощ;
- ▼ кръвно и полово-преносими инфекции: начини на заразяване, симптоми, избягване на риска;

лечение и лечебни служби: видови лечение на зависимостта, какво лечение при какви случаи е подходящо, местни и национални структури за лечение, служби и партньорски организации за здравни услуги;

законови аспекти на употребата на наркотици: най-общи познания относно санкциите на закона, както и относно човешките права при задържане.

Естествено трудно е да се очаква, че един аутрич работник ще бъде подготвен с цялата тази информация още в първия ден при излизането си на улицата. Обучението се извършва постепенно, като голяма роля за него играят самите употребяващи. Аутрич работникът трябва да умее да слуша и да подбира информацията от своите клиенти, защото понякога те са неизчерпаем източник на полезни знания, които не могат да бъдат получени от другаде, особено що се отнася до практиките на инжектиране и до наркотичните вещества. Не бива да се смята, че аутрич работникът задължително трябва да знае повече от клиентите, но все пак неговото ниво на информираност трябва да е достатъчно, за да се ползва с авторитет и доверие.

Освен познанията, друг фактор, който има изключително значение за ефективността на аутрич работника, са личните му качества и преди всичко комуникативните умения. Той трябва не просто да знае, а да може ефективно да предаде познанията си в специфичната обстановка при работа на улицата. Преди всичко аутрич работникът трябва да притежава умения за непосредствен, неформален и естествен контакт с клиентите, при който обаче да се запазва и нужната професионална дистанция. Трябва да умее да слуша ефективно, без да позволява да злоупотребяват с времето му, както и да умее да разговаря ефективно, т.е. не просто да води разговор, а да предава чрез него ефективни здравни послания.

След казаното дотук възниква естественият въпрос – как да бъдат подбирани аутрич работниците? Основните критерии са два: лични качества и мотивация. Образованието не е без значение, но то не е решаващо за успеха на един аутрич работник. Подходящо е всяко образование от сферата на хуманитарните и помагащите професии – социална работа, педагогика – но то би било по-скоро плюс, отколкото необходимост при избора на аутрич работник. Поважно е да се оценят личните качества на човека – отвореност, освободеност от предразсъдъци и от осъдително отношение към раз-

личното поведение, гъвкавост при справяне в ситуации, отлични комуникативни умения, способност за работа при неспецифични условия – както и мотивацията му да работи подобна работа. Тя може да бъде различна – професионален интерес, склонност към нестандартна работа, лична ангажираност с проблема употреба на наркотици и др. Ако преценим човека като подходяща личност с висока мотивация, тогава той има големи шансове за успех, а познанието е нещо, което може да се придобие впоследствие при добро обучение.

Казано с две думи, кандидатът за аутрич работник просто трябва "да се вписва" в обстановката, което включва цялостното поведение, дори такива детайли като стила на облеклото. Това е така, защото всички елементи на човешкото поведение носят социално послание и чрез начина, по който изглеждаме и се държим, ние налагаме социална близост или социална дистанция спрямо средата, която ни заобикаля. А демонстрирането на социална дистанция спрямо прицелната група по време на аутрич работата определено би било пречка за нейния успех.

Асистенти

Всеки, който е осъществявал аутрич програма, особено в рамките на неправителствена организация, скоро е започнал да се сблъсква с грамада от административна работа, която неминуемо съпътства тази уж толкова изнесена към практиката дейност. Попълване и обработка на база данни от регистрацията на контактите, комуникация с донорите, изработване на тримесечни, шестмесечни, годишни и т.н. отчети за различни институции, взаимоотношения с община, полиция и професионални структури, членуване в професионални сдружения, контакти с търговци и доставчици на материали, финансов мениджмънт, трудови правоотношения с екипа – това са само част от произтичащите задължения около администрирането на аутрич програмата. Тази страна от работата никак не е за подценяване и заслужава назначаването на специален човек, или цял екип, който да я извършва. Ако тя бъде изцяло оставена на ръководителя, съществува риск той да загуби възможността си за пълноценна комуникация с екипа и за следене отблизо на работата на терен.

Доброволци

Доброволците могат да бъдат от голяма полза за работата на аутрич програмата. Тя представлява нестандартна и много динамична дейност, което е достатъчно, за да я направи привлекателно място за доброволен труд за мотивирани млади хора. Доброволци стават предимно хора с два типа мотивация – професионална и лична. Професионална за тези, които са студенти по специалности, свързани с общественото здравеопазване и искат да се занимават с нещо практическо, тъй като за съжаление висшето образование в България предлага много малко такива възможности; лична за тези, които са се сблъскали с употребата на наркотици сами или чрез свои приятели и близки или просто искат да запълнят свободното си време с нещо интересно и полезно.

Въпреки че доброволците даряват труда си на програмата, те също трябва да бъдат внимателно подбирани и обучавани. За техния подбор важат същите критерии като тези за аутрич работниците, а обучението трябва да бъде постепенно и цялостно. Добре е ако с тях се подпише договор, който макар и да няма силата на трудово правоотношение, все пак задължава двете страни към някаква взаимна лоялност и преди всичко гарантира, че доброволецът приема да спазва принципите и правилата за работа в програмата.

Не бива да се забравя, че платеният персонал на програмата носи известна отговорност за доброволците – както за тяхното лично развитие и безопасност, така и за техните действия спрямо клиентите на програмата. В този смисъл не е желателно доброволците да работят на терен сами. Препоръчително е също така, макар да не получават заплащане за труда си, доброволците да бъдат обезщетявани за евентуални лични разходи, свързани с участието им в програмата – например градски транспорт, напитки и храна по време на работа.

Ако бъдат обучавани качествено и получават добър прием от страна на организацията, доброволците ще се отплатят с всеотдайна и продължителна работа. Освен това, те са постоянен капацитет от готови, обучени и "проверени" кадри, които могат да бъдат привличани на работа, когато програмата има нужда от нов персонал. Използването на доброволци може да създаде добри професионални взаимоотношения между програмата и местните учебни заведения, ако се постигне договореност за приемане на студенти за стаж.

Консултанти

Използването на консултанти зависи от капацитета, възможностите и нуждите на програмата. Те могат да бъдат лекари, юристи, психолози, социални работници, връзки с обществеността и други, и могат да консултират както екипа, така и клиентите.

Обучение и управление на екипа

Когато една аутрич програма започва работа за първи път, тя неминуемо трябва да получи обучение отвън. При това най-добре е да се комбинират два типа обучение – изпращане на екипа във вече работеща програма и посещение и консултиране на място от външен специалист. Когато веднъж вече има едно добре обучено ядро на екипа, нужно е да се създадат ясни и ефективни процедури за обучение на новите членове в зависимост от работата, която ще изпълняват. Сферите на обучение като цяло съвпадат с областите на познание, изредени по-горе като необходими в работата на аутрич работниците. Добре е обучението да бъде комбинирано – на теория и на практика, на място в организацията и чрез посещение на други подобни програми в страната и чужбина. При всички случаи обаче е важно да се вземат предвид две неща: първо, че доброто обучение изисква време – минимум 6 месеца; второ, че екипът на програмата трябва да се учи от своите клиенти.

По отношение на управлението на екипа трудно могат да се зададат определени правила. Съществуват различни ефективни мениджърски стилове и изборът на един от тях зависи от това колко голяма е организацията, има ли тя и други дейности и какви са те, дали организацията е неправителствена или държавна, какви са традициите в нейното управление досега и т.н. Като цяло българският опит в прилагането на аутрич програми за ИУН, който е изходна точка на настоящата книжка, показва, че подходяща е хоризонталната, слабо йерархична структура с не повече от две нива на управление. Самата аутрич работа трябва да е много гъвкава, отворена към постоянна промяна и много креативна, затова усложняването на управлението със строги или бюрократични правила за персонала би създавало редица спънки пред качествено и изпълнение. Тоест – ако аутрич работниците нямат свобода да вземат бързи самостоятелни решения, ако за всяка промяна в стила на работа тряб-

ва да преминават сложна процедура по получаване на разрешение, ако идеите им не получават бърз отговор и ход за реализация, аутрич работата няма да постига целите си. За осигуряване на гъвкавост на работата първото условие е добра комуникация с ръководителите и бързи правила за колективно вземане на решение, което може да се постигне само в хоризонтална управленска структура.

Както всяка друга работа и аутрич работата трябва да има форма на отчитане. Освен чрез ежедневната регистрация (виж *Част трета – Аутрич работата на практика – и Част шеста – Мониторинг и оценка на работата по намаляване на щетите*), добре е отчитането да става и чрез описателни методи. За целта е полезно аутрич работниците да водят дневници, в които да описват наблюденията си по време на работата на терен, при спазване на правилата за анонимност. В тези дневници ще има информация за характеристиките на групата ИУН, за практиките на употреба на наркотици, за рисковото поведение, социалните проблеми, както и за промяната във всички тези аспекти и факторите, които я предизвикват. Обработката на дневниците позволява за определен период от време да се направи анализ на материята, с която работи програмата и да се взимат определени решения. Също така тази информация е ценна при изработването на отчети и на нови проекти.

Редовните екипни сбирки са задължителна част от работата на програмата. Те са начин да се контролира процеса на работа, да се дискутират възникнали проблеми и да се вземат колективни решения за тяхното отработване. Екипните дискусии са също и метод за превенция на професионалното "прегаряне", което често може да се срещне при работата с подобна целева група. Желателно е те да се провеждат поне веднъж, но не повече от два пъти седмично. При възможност програмата може да си осигури и външна супервизия (или консултиране), която да подпомага екипността.

Рискове

Рисковете на аутрич работата могат да бъдат от различен характер. Най-често те са свързани с:

физическа безопасност на екипа;

определяне на граници във взаимоотношенията с клиентите;

- ▼ контакти с полицията;
- ▼ взаимоотношения с обществеността.

За физическа безопасност на екипа се налага да говорим по две причини: първо, защото аутрич работата често се извършва на места с повишена криминогенност, целевата група има криминално поведение, а понякога и агресивно. Второ, защото работата с използвани игли и спринцовки носи риск от инфекции. За първия тип риск можем да препоръчаме следното: местата и часовете, на които се работи, трябва да се подбират внимателно, екипът трябва винаги да се състои от минимум двама души и да е снабден с мобилен телефон. Не е желателно да се носят ценности и пари, всички лични вещи трябва да се пазят с внимание. Случаите на агресивно поведение от страна на клиенти са изключителна рядкост в практиката на българските програми и преди всичко са свързани с тежка интоксикация на клиент (например напиване с алкохол). Досега нямаме случай на сериозен инцидент с клиенти, дори в повечето случаи те са склонни да защитят аутрич работниците в ситуация на опасност. Ако агресията се появява често във взаимоотношенията между клиенти и аутрич работници, това е сериозен сигнал за погрешен подход от страна на програмата и налага преразглеждане на цялостната и работа.

За избягване на риска от инфекции правилата трябва да бъдат много строги. Никога и по никакъв повод аутрич работниците не бива да докосват употребявани игли и спринцовки. Те се събират в специални еднократни контейнери, които не позволяват случайно отваряне, като клиентите сами пускат вътре употребените си инструменти, при което аутрич работника е поставил контейнера на земята, а не го държи с ръце. При разчистване на обществени места от изхвърлени игли и спринцовки, аутрич работниците трябва да са снабдени с ръкавици и еднократни пинсети и да са обути със затворени обувки.

Физическата безопасност на екипа е на първо място по важност в приоритетите на програмата. Тя не може да бъде рискувана с цел постигане на по-добри резултати. Например, ако открием място за аутрич, което ни осигурява условия за успешна интервенция, но е потенциално опасно за екипа, би следвало да се откажем от него.

Какво разбираме под граници във взаимоотношенията с клиентите? По принцип в сферата на помагащите професии винаги съществуват

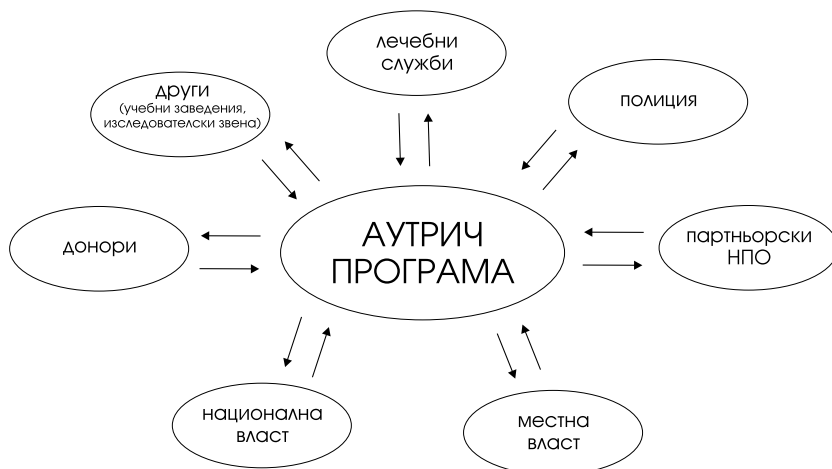
правила за близостта, която може да бъде допускана между професионалиста и клиента. Това важи с пълна сила за аутрич програмата. Предизвикателство за аутрич работника е да намери границата на допустимите взаимоотношения с клиентите, защото той, от една страна, трябва да "стопа ледовете" и да постигне доверие чрез неформален и приятелски подход, но от друга страна трябва да запази позицията си на професионалист и личното си пространство. Аутрич работниците са от малкото представители на обществото, които се отнасят разбиращо и неосъдително към употребяващите наркотици, като при това посещават тяхната среда. Освен това в повечето случаи те са хора, близки по възраст до клиентите. Ето защо често се случва привързване, харесване и желание за по-тесен (приятелски, личен) контакт от страна на клиентите. Рискът при допускане на подобно поведение е аутрич работникът да излезе от позицията си на професионалист, което го лишава от възможността да бъде полезен. От друга страна, прекрочването на границата на близост може да има подвеждащо значение – това, че програмата подхожда приятелски към клиентите не означава, че те наистина се считат от нейните служители за приятели. От трета страна, не бива да се забравя, че наркоманното поведение често включва склонност към манипулативност – младите и неопитни аутрич работници и особено доброволците може да се почувстват изкушени към по-близък контакт с намерението да помогнат, но всъщност да станат обект на манипулативно поведение, което цели финансови или други изгоди, или просто привличане на внимание.

Рисковете при контакти с полицията не са нещо, което застрашава сериозно безопасността на екипа, но все пак трябва да се вземат под внимание. Работейки с група, която често е обект на полицейски проверки и арести, аутрич работниците могат да попаднат в подобна ситуация, т.е. да бъдат проверявани, дори задържани. За целта първо трябва програмата да е законно регистрирана и да има необходимите разрешителни документи за работа (виж *по-долу – Работа с институции и партньори*), копия от които са неизменна част от раницата на аутрич работника. Освен това е желателно в местното полицейско управление да е предоставен поименен списък на всички служители на програмата. Задължително при работа на терен, аутрич работниците трябва да имат документи за самоличност, а по възможност и служебна карта със снимка, издадена от организацията.

При взаимоотношенията с обществеността рисковете са по-скоро хипотетични. До този момент нито една от четирите програми не е имала сериозни проблеми от това естество. Все пак може да се допусне – особено ако се работи в по-малък град – появата на възражения от страна на обществеността в квартала, в който се извършва аутрич програма. Реакцията в този случай зависи от ситуацията, но при всички случаи трябва да се избягва конфронтацията. Необходимо е да се поговори с хората, да им се обясни смисъла на програмата, както и това, че тя не носи никакви рискове за квартала, а напротив, защото аутрич работниците ще събират изхвърлените спринцовки и ще призовават употребяващите към социално приемливо поведение. Ако това не помогне и възраженията продължат, може мястото за аутрич да се измести някъде наблизо.

Работа с институции и партньори

Сътрудничеството с партньори е изключително важно за добрата работа на аутрич програмата, а с институции – неизбежно.

Аутрич програмата представлява свързващо звено между целевите групи и службите за медицинска и социална помощ. Ето защо тя

трябва да разполага с изчерпателна база данни за: служби за лечение на зависимости, служби за тестване и лечение на ППИ, служби за тестване за ХИВ и хепатит, служби за друг тип медицинска помощ (гинекологична, при работа със сексуални работници, хирургична – при случаи на тежки увреждания на кръвоносните съдове и т.н.), програми за психологическа помощ и ресоциализация, комуни, служби за социална помощ и др. Към тези звена програмата ще насочва клиентите си при необходимост. Затова службите трябва да са местни и достъпни. Информацията, която се дава за тях на клиентите, трябва да е точна. Необходимо е преди да започнем да насочваме клиентите си към определена служба, да се свържем с нея и да се запознаем с условията и на работа, а по възможност и да я посетим. Етиката изисква да не се насочват клиенти към частни медицински кабинети.

Освен към гореспоменатите служби, клиентите могат да бъдат насочвани към партньорски организации, които предлагат различни от нашите услуги. Например – друг тип аутрич програми, мобилни медицински кабинети, дневни центрове и подслони и други. В повечето случаи такива се осъществяват от неправителствени организации. Местното, национално и международно партньорство с неправителствени организации и професионални сдружения е неизменна част от работата на програмата, която ще донесе ползи както за екипа и организацията, така и за клиентите.

Отношенията с полицията и властите са задължителни и могат да имат формален характер, но могат да бъдат и партниращи. Според действащото законодателство в страната, програмите за намаляване на щетите от употребата на наркотици подлежат на регистрация в Националния център по наркомании и следва да работят със становище от него и от общината. Тази процедура се урежда от НАРЕДБА № 30 от 20.12.2000 г. за реда за участие в долечобни и рехабилитационни програми на лица, които са били зависими или са злоупотребявали с наркотични вещества; Издадена от министъра на здравеопазването, обн., ДВ, бр. 1 от 2.01.2001 г.; т. 5, р. 1, № 105а. Според наредбата, програмите внасят за одобрение проект в Националния център по наркомании и след като получат положително становище, представят нужната документация в общината, в която ще работят. Общината издава писмено одобрение, което официализира работата на програмата. Също така писмено се уведомяват полицейските управления, на чиято територия ще работи програмата. Разбира

се, добре е отношенията с местната власт и полицията да не се ограничават до тази формална процедура. Програмата ще разчита на повече подкрепа и сътрудничество, ако лично осъществи срещи и се представи на тези институции.

Програмата може да има много други взаимоотношения в зависимост от нуждите, възможностите и историята си.

аутрич работата на практика

Както на теория, така и на практика, аутрич дейностите преминават през няколко етапа. Те могат да бъдат с различна времева продължителност или подредени по различен начин, но почти винаги, при качествена работа, всеки един от тях присъства. За да се случи аутричът, стъпките са:

Експресна оценка на ситуацията или т.нар. проверка на сцената на употреба на наркотични вещества 1

Целта на тази стъпка е да се установи:

Природата на проблема и факторите, оказващи влияние върху разпространението и употребата на наркотици в съответното населено място. Тези фактори биха могли да са: численост на населението и млади хора, миграция, достъп до наркотични вещества и какви са те, икономически и социални условия, културни и етнoсни особености, институции и служби, предлагащи услуги в сферата на наркоманиите и/или последващите от употребата им проблеми. ▼

Характеристиката на употреба – официална и неофициална статистика за броя на хората, употребяващи наркотични вещества, начини на употреба и наличие на неблагоприятни здравословни последици от приема на наркотици, рискова употреба по отношение на ХИВ/СПИН, хепатити и др., места, на които се събират ИУН, съществува или не обособена наркоманна общност, начини за снабдяване с наркотици. ▼

Проверявайки тези данни, ще имаме възможност да решим:

Необходима ли е аутрич програма за намаляване на вредите от употреба на наркотични вещества; ▼

Какви ресурси ще трябва за осъществяването на програмата; ▼

- ▼ Какви са възможните начини на въздействие спрямо целевата група, спрямо институции, ангажирани по проблема и широка общественост.

За да се осъществи оценката на ситуацията, е необходимо да има мотивиран екип, чийто членове да разпределят задачите по между си. Наборът на информация става по няколко начина: директен контакт и запитвания сред институции, служби, организации и целева група, наблюдение и изследване по метода "снежна топка" и алтернативни методи.

Част от екипа се насочва към набор на информация от институциите, работещи в областта на наркоманиите. По официален път проучването става чрез допитвания в местните статистически звена, специализирани лечебни центрове по наркомании и центрове за психично здраве, Бърза помощ, община, полиция, неправителствени организации и т.н. Не винаги институциите в България са склонни да дават необходимата информация, затова често се прибегва и до неофициални методи – приятели, познати. Когато и по този начин не може да бъде събрана необходимата информация, екипът използва чисто човешките си ресурси, гъвкавост, адаптивност. **Например:** Отиваме в местната статистическа служба, за да получим информация за числеността на населението, броя на заболяли от хепатит и др. Служителите, разбирайки за какво са необходими данните, отказват да ни сътрудничат. При следващото допитване се представяме за студенти, които пишат дипломна работа. Предоставена ни е цялата търсена информация. Тези малки ходове не само ни извеждат до търсения резултат, но оказват и благотворно влияние върху нашата мотивация и екипност.

По различен начин стоят нещата, когато се набира информация от целевата група. Екипът, отговорен за това, обикновено търси **познати**, бивши или настоящи, употребяващи психоактивни вещества (ПАВ). Те са основен източник на достоверна информация. Изключително важна стъпка е да преодолееш съпротивите, страховете и илюзиите си (ако имаш такива) и да влезеш в общността на употребяващите. В почти всеки град има **заведение или място**, което е известно като предпочитано от хора, приемащи ПАВ. Влизайки на това място и създавайки чисто човешки контакт, можеш, чрез обикновени въпроси, да научиш доста неща.

Например: Влизаш в заведение. Сядаш до хора, за които предполо-

гаш, че са употребяващи. Постепенно завързваш разговор с тях. ▼
Основавайки се на интуицията си, в подходящия момент започваш да задаваш въпроси свързани, с интересувашката те тема: "Мислиш ли че, много хора друсат хероин в нашия град? Аз имам приятели, които взимат. А ти познаваш ли такива хора?" и т.н. Естествено най-добрият вариант е, ако сметнеш, че е удачно, да се представиш и да кажеш защо си тук и в каква програма смяташ да участваш, но за съжаление това не винаги се получава. Други използвани от нашата практика методи са да почерпиш човека (кафе, бира) и срещу това да проведеш "интервю".

Не трябва да се обезкуражаваме, ако не можем да достигнем веднага до търсените данни. Трябва да знаем, че да влезеш в една такава затворена и маргинална общност, каквато е общността на употребяващите наркотици, е една от най-трудните стъпки от нашата работа. По-скоро е добре да приемем първоначалния си неуспех като предизвикателство, да отчетем пропуските си през миналия опит и да пробваме отново. Естествено дотук описаните начини не са единствените. Знаейки целта си, можем да залагаме на своята изобретателност, индивидуални качества и ресурси.

Приемаме, че сме набрали определено количество информация. За момента данните, до които сме достигнали, се обсъждат, анализират и в резултат екипът ни има някаква представа какво се случва в нашия град. Знаем необходима ли е или не програма за обмен на игли и спринцовки и имаме ориентир как това би могло да се случи. Трябва, обаче, да знаем, че този етап не е приключил – сцената на употреба е променлива. Затова периодично ние продължаваме да правим оценка на ситуацията и да адаптираме усилията си към новата среда.

Подготовката за стартиране на аутрич-дейности 2

Този етап е свързан с подготовка в институционален, организационен и материален план. Конкретните стъпки са по-скоро приоритет на координатора на програмата.

За качествено протичане на работата по програмата е добре да се уведомят ангажираните по проблемите на наркоманиите **институции и служби** и евентуално да се договори сътрудничество с тях.

Добър ход би било посредством медиите да се уведоми **широката общественост** за стартирането на програмата. Често обществото трудно приема обмена на игли и спринцовки, така че по този начин донякъде хората ще бъдат подготвени за неговото съществуване.

В чисто **материален план** е необходимо да бъдат закупени консумативи за аутрич, раници и екипът да се снабди с информационни материали.

Съществува и етап на **подготовка сред целевата група**. Това означава да се създадат контакти и познанства още преди да започнем същинската работа, да дадем възможност на употребяващите да свикнат да виждат аутрич работниците в своята среда и да получат предварително информация, че подобна програма се очаква. Добре е да знаят кога ще стартира програмата, на какъв етап е нейната подготовка, какво ще им бъде предложено. Това е важна стъпка за стартиране на програмата, защото се осигурява време и пространство, хората от целевата група да свикнат с идеята, че в съответния град ще бъдат предлагани услуги за тяхната общност. Често за хората, употребяващи наркотици, не са се предлагали подобни услуги. Всъщност проблемите им са negliжирани и от тях се вълнуват единствено самите употребяващи и техните близки. Разбираемо е, поне в началото, клиентите да се отнасят с недоверие към това, че някой иска да направи нещо за тях.

3 Избор на подходящ терен

След изтичане на подготвителния етап, се стига до следваща стъпка – избор на **подходящ терен за работа**. Тук би следвало преди всичко да се съобразим с идеологията на аутрича, а именно – да пренасяме не само услугата, а и доверието, зачитането, както на конкретния индивид, така и на цялата група, директно вътре в общността на употребяващите. Общността е предимно навън – на улицата или на обособени места (домове, заведения, места за инжектиране и т.н.), затова ние трябва да я последваме. Целевата група е основният фактор за избор на място. Тъй като вече би трябвало да имаме познати от общността на употребяващите, се допитваме до тях къде, кога и по какъв начин е най-добре да отидем и направим контакт с другите. Обикновено данните са за повече от едно място.

Приемаме, че имаме представа за местата, на които се събират нашите клиенти. Следваща стъпка е да се наблюдават тези места. Това би могло да са строежи, други места за инжектиране, открити места за срещи, в близост до мястото, откъдето се снабдяват с наркотици. Ако имаме данни за апартамент или къща, в която се събират, може да наблюдаваме около съответната сграда. Ако е заведение, можем да сме вътре или около заведението. Добре е да се използва всичко, колкото и незначително да ни се вижда, което знаем за начина на живот на целевата група.

Например: Напоследък най-практикуваният начин за снабдяване с наркотици е свързването с дилъра по телефона. Така той определя мястото за среща, което всеки път е различно. Изхождайки от този факт и от това, че малко употребяващи имат мобилни телефони и използват обществените телефони за тази цел, логично е да се наблюдават пощите или други телефонни кабинки. Със същия успех е възможно аутрич екипите (особено в по-малките градове) просто да излязат на улицата и целенасочено да наблюдават за познати употребяващи.

Най-подходящото време за аутрич се определя по същия начин, както и конкретното място. Изхождаме от информацията, с която разполагаме.

Например: За най-голям процент от хората първото за деня снабдяване с наркотик става между 10 и 13 ч. през деня (разбира се това е и много индивидуално). Съответно те ще излязат горе-долу в тези часове. За да се потвърди или отхвърли това предположение, е необходимо да се наблюдават местата през различни часове. Ако имаме информация за заведение, в което се събират, логично е да потърсим целевата си група там в късните следобедни часове.

Важно правило е аутрич екипите да са най-малко от двама души. С тази стъпка целим освен сигурността на екипа и обективна оценка на ситуацията по време на наблюдение, разработване на терен или контакт.

И така, факторите, с които трябва да се съобразяваме при подбора на терен и работно време, са:

Да е в удобно за целевата група време, като спазваме и правилата ▼ в екипа, например може да имаме правило да не се работи по-късно от 19 ч.

- ▼ Да е на удобно за целевата група място, като не забравяме и сигурността на екипа, например не би било добре да се работи на изоставен строеж, който е с един единствен малък вход, а отвсякъде е заобграден. Често на такива места се събират не само употребяващи наркотици.
- ▼ Да не е в домашна обстановка. Тук визираме по-скоро законната страна на нещата. Ако при внезапна полицейска проверка аутрич работниците са на това място, могат да бъдат арестувани и обвинени, тъй като в дома има наличие на наркотици.
- ▼ Да не е в непосредствена близост до училище. Голяма част от обществеността напада аутрич работниците, че посредством иглите и спринцовките стимулират употребата на наркотици. От друга страна, по правило програмата работи само с хора, навършили 18 години. От морална гледна точка трябва да се избягва теренът да е до училища.
- ▼ Да не е в непосредствена близост до дилър. Понякога аутрич работниците, поради неправилните схващания на обществеността, са сравнявани с дилъри. По тази причина и отново по законови и морални съображения, не е добре теренът да е до място за явна продажба на наркотици.

4 Първите контакти с представителите на целевата група

Те са неделима част от избора на терен. Дори и да имаме познания сред употребяващите наркотици, сега вече контактът преминава на друга основа: аутрич работниците целят да спечелят потенциални клиенти на програмата. Както и останалите стъпки, това е изключително важна част от нашата работа. От това какъв и доколко успешен ще е първият контакт, зависи не само на каква основа ще потръгнат взаимоотношенията с клиентите, а и увереността и оптимизмът за работа на аутрич работниците. Не винаги първият контакт с клиентите е успешен. Често има смущение и от двете страни: от една страна клиентите се притесняват да признаят пред напълно непознати (често и пред себе си) своя наркоманен проблем или нямат доверие на човека отсреща. От друга: аутрич работникът има множество въпроси и притеснения: "Как трябва да бъде облечен? Как трябва да се държи – сериозно? Ами ако ги отблъсна или упла-

ша? Ако се държа прекалено приятелски, как ще приемат работата ми сериозно? Дали ще ме приемат? Ами ако ме отхвърлят и никой не пожелае да работи с мен? Ако ме питат нещо, което не знам? Какво да им обяснявам аз за вредата от наркотиците, като те друсат всеки ден? и т.н."

Това, което трябва да знаем и да приемем, за да бъде контактът ни успешен е, че:

Клиентите ни са притеснени също така, както и ние самите. ▼

Ключът към добрия контакт е максимално естественото облекло и поведение. Всеки един от нас си има изработен модел за създаване на нови познанства. Точно него трябва да включим. ▼ **Например:** Ако един човек е малко по-сериозен в ежедневиите си контакти, нека и тук има такова поведение. Ако той в противовес на естествено то си държание започне да се смее с или без повод, това ще бъде усетено от отсрещната страна. И обратно, ако друг създава контакти с лекота и усмивка, нека го прави и с клиентите на програмата.

Това, че някой от клиентите знаят повече от нас, не трябва да ни смущава и не бива да се преструваме, че сме по-компетентни. По-скоро можем да кажем: "Колко ще ми е полезно да науча нещо ново от теб". ▼

Не бива да очакваме, че ще бъдем одобрени от всички клиенти. И те, както и всички нас, си имат специфики на характера и предпочитания към различни хора. Някои от тях ще предпочитат по-скоро нас, а други – наши колеги. ▼

Никога един контакт не е абсолютно неуспешен. Независимо от причините, дължащи се на наши грешки или нежелание от страна на клиента, трябва да знаем, че дори и отхвърлил предлаганите услуги и информация, клиентът вече знае за нас и на един по-късен етап той може да се присъедини към програмата. От друга страна, дори и да не ни стане клиент, ще спомене за нашата среща на своите приятели, които може да се заинтересуват. ▼

Друга важна част от успешността на контактите е обсъждането с колегите или други клиенти. Те могат да ни дадат качествена обратна връзка за нашето поведение. ▼

Добре е контактът да не потръгне много официално – например да ▼

се говори на Вие, а да е по-естествен: "Здрасти, аз съм"

- ▼ Важно е каква и колко информация ще предостави аутрич работникът на първата среща. В зависимост от човека срещу нас и обстоятелствата, при които сме се запознали, можем да дадем различна информация. **Например:** Употребяващият е притеснен от нас и от това, че може да излезе от анонимност. За да не го притискаме, просто можем да му предоставим чисти консумативи за инжектиране и да не настояваме за разговор, а да оставим смущението му да отmine при следващите контакти. **Или:** той е по-скоро провокативен с въпросите си: "Защо си мислиш, че имам нужда от твоите спринцовки. Купувам си ги за 10 ст.?" Не трябва да заемаме агресивна позиция, а спокойно да отговаряме: "Защото освен иглите и спринцовките, ние носим и много информация за безопасния начин на употреба... Да, ти изглеждаш като човек, който се пази, но има много други хора, които не знаят как да го правят. Не мислиш ли, че е така, ти вероятно познаваш такива?" Най-добрият изход от тази ситуация е да спечелим хората за клиенти и сътрудници на програмата.
- ▼ Най-често при първи контакт е добре аутрич работникът да дава повече информация, отколкото да изисква такава от употребяващия. **Например:** Представяме се кои сме и от коя организация сме, даваме информация за програмата, но не държим човека отсреща да ни се представи и да дава лични данни.

Начините и местата, на които можем да осъществим първите си контакти, са:

- ▼ **Чрез познати и приятели.** Огромно улеснение за нашата работа е, ако имаме вече познати сред целевата група. Те могат на първи етап да дават информация за нашата дейност в общността на употребяващите и постепенно да подготвят запознанството с аутрич работниците. Ако това работи, се уговаря среща в определен ден, час и място (най-добре да е мястото, на което те се събират). На тази среща отиват двама аутрич работника. Те се запознават и накратко представят услугите, които могат да предоставят. Ако обстоятелствата позволяват, завързват разговор, като се опитват да спечелят доверието на хората. Не е необходимо първата среща да е много продължителна, важно е тя да провокира интерес и да завърши с уговорка: "Ние ще дойдем пак утре и тогава ще ви донесем повече информационни материали, а също игли, спринцовки"

Друг метод за първичен контакт е т.нар. **студен контакт**. Нарича се студен, защото при него аутрич работникът спира непознат човек или група хора, за които предполага, че са употребяващи. Важно е, ако употребяващият е сам, при него да отиде един аутрич работник, а не двама, за да не се почувства клиентът застрашен. Ако е група, може да отидат и двамата или отново само един, а другият да е отстранен. Това се прави, за да може употребяващите винаги да усещат, че те владеят ситуацията в момента (ти си на техния терен и си сам). Това ги прави по-откровени и естествени. Най-често, ако заговориш някой той няма веднага открито да признае, че взема наркотици (ако наистина взема, защото понякога аутрич работникът може да е сгрешил в преценката си). Понякога ще го отрече категорично, а друг път просто няма да отговори. Не е добре да го притискаме. **Например:** "Здрасти. Аз съм Извини ме, че ти отнемам от времето. Аз работя към една програма с хора, които взимат наркотици. Даваме им чисти спринцовки, защото не винаги от аптеките им дават, а е важно да се ползват само индивидуални. Ти си млад човек, вероятно имаш познати, които взимат нещо?" Добре е, ако той вземе спринцовки под предтекст, че са за някой друг. Дори и да не вземе, добре е в разговора да се спомене къде и в колко часа работят аутрич екипите и че той би могъл, ако се запознае с подобни хора, да им каже. Аутрич работникът може да подходи и по други начини. Ако не спира човек, вървящ по улицата, а е седнал на пейка или в градинка, може да не подхване толкова директен разговор, а постепенно да достигне до темата. За да се понижи рискът от грешна преценка при студен контакт, е добре той да се проведе в близост до местата, на които се събират употребяващите. Също така може да е в близост и до служби, предлагащи услуги на зависими: метадонови програми, клиники и т.н.

Във всички случаи първият контакт с клиентите е свързан с емоции от страна на аутрич работника и почти винаги е незабравим. А студеният контакт е едно от най-големите предизвикателства за аутрич работника, независимо от това колко е обучаван и с какъв стаж е.

Същинска аутрич работа 5

След като вече имаме първи контакти, екипът може да се подготвя за същинската работата на терен. Тя се осъществява от най-малко

двама аутрич работника или аутрич работник и доброволец. Екипът се състои от двама души по няколко причини: сигурност, адекватно справяне със ситуация (може в контакта с клиентите да излезе тема за разговор, в която единият да не е компетентен), предпочитания от страна на клиентите към различни типове аутрич работници и т.н..

На практика работата на терен се случва по следния начин: на определения терен и в определения час аутрич работниците излизат на уговореното място. Времето им за престой е предварително регламентирано. Обикновено то е по два часа, но в зависимост от ситуацията може да е по-малко, повече или разкъсано. Сред целевата група след първоначалните контакти вече се знае, че екипът е на терен. Някои клиенти целенасочено идват, за да се срещнат с екипа, други минават случайно, а при трети аутрич работниците отиват сами (това е от съществено значение – програмата трябва винаги активно да търси своите клиенти, дори когато стане много утвърдена и позната). Аутрич работниците обикновено носят в раници консумативите и информационните материали (или в автомобил, ако разполагат с такъв). Те са:

▼ **Игли и спринцовки.** Обикновено комплектът, който даваме на клиента, се състои от една спринцовка и две игли (има риск от запушване, замърсяване на иглата. Най-правилно е с една игла да се изтегля веществото, а с друга да се инжектира). Иглите са с различни номера. В зависимост от приложението на наркотика (венозно или мускулно) и мястото на инжектиране (лакътна вена, ингвинални гънки, вратни вени, по краката и т.н.), се дават различни по големина игли. Съветът на аутрич работника е да се използва повече разтворител (разтворът на хероин примерно да не е много концентриран) и игла с по-малък лумен (веществото се влива по-бавно в кръвоносната система и по-малко травмира вената). По отношение на спринцовките също е добре да имаме разнообразие според нуждите на клиентите – обикновено хероинът се инжектира с двукубикови спринцовки, но при инжектиране на метадон се предпочитат петили десеткубикови. Някои ИУН използват инсулинови спринцовки.

▼ **Филтри, капачка, лимонтузу.** Те са необходими допълнения при приготвянето на хероина за инжектиране. Лимонтузото е катализатор на процеса на разтваряне на хероина и се използва при приготвяне на разтвора. Филтърът (може да е отрязан от филтър за цигара или да е направен от памук) е необходим, за се изтегли през не-

го разтвори. Той филтрира по-твърдите частици и не позволява те да попаднат в спринцовката. Рисковете при попадането им в разтвора за инжектиране са: запушване на иглата, увреждане на вените, абсцеси и т.н. Капачката е важен атрибут. Често клиентите ни не знаят, че има възможност за заразяване с вируса на хепатит при употреба на чужда капачка.

Дестилирана вода. По възможност програмата може да предложи ▼ и ампули с дестилирана вода, която е идеалната основа за разтвор за инжектиране. Често клиентите използват минерална, обикновена или вода от локва за тази цел. Рисковете от инфекции са големи.

Турникети. Не е необходимо това да е професионалният медицински есмарх. Със същия успех може да се използва и вътрешна гума за велосипед, нарязана на тънки ивици. В практиката си употребяващите или не се стягат при търсене на вена, или молят някой да притиска вената в горния и край, или използват колан, блуза и др. Рискът от неупотреба на турникет е трудното намиране на вената и нейното травмиране.

Спиртни кърпички. Рядко преди инжектиране клиентите ни използват ▼ почистващи мястото средства. По този начин подпомагат проникването на микроби и инфекции.

Презервативи. Презервативите са посланието на аутрич работниците за безопасен секс и са основно средство за предпазване от ХИВ/СПИН. ▼

Troxevasin, Heparoid, бинтове, марли, риванол, кислородна вода са ▼ "екстри", които по възможност също се предоставят. Те са необходими за превентиване или лечение на абсцеси.

Информационни материали. Брошури, носещи информация за ХИВ/СПИН, хепатити, места и начини за безопасно инжектиране, свръх-доза, видовете вещества, полово предавани инфекции, начини за обезопасяване на иглите и спринцовките и др. са основна част от нашата работа. Чрез брошурите аутрич работниците отварят темата за разговор за различни здравни проблеми. Избягва се предоставянето наведнъж на всички информационни материали. По-скоро се предоставят в зависимост от разговора и интереса на конкретния потребител.

В раницата на аутрич екипите има и **контейнери** (може да се из- ▼

ползват обикновени пластмасови туби), за да се прибират употребяваните игли и спринцовки. По време на аутрич се мотивират клиентите да обезопасяват употребяваните игли и спринцовки преди изхвърляне. Обяснява им се, че по този начин те пазят останалите хора, които без да искат могат да се набодат на тях. Не случайно програмата се нарича "обмен на игли и спринцовки". Понякога тя може да функционира само на принципа чисти за мръсни. На практика това трудно се получава. Най-често клиентите забравят да ни връщат употребяваните консумативи и пред алтернативата да не им дадем чисти и те да използват старите, е по добре да не сме толкова крайни в това изискване.

Количеството на даваните консумативи често е спорен въпрос в екипите на програмите. От една страна екипите си мислят: "Ако им даваме повече игли и спринцовки, тогава клиентите ни ще идват по-рядко при нас. Нали целта ни е не само да им даваме консумативи, а и да оказваме позитивно влияние по отношение на рисковото поведение?" Това е така, но има фактори, с които не може да не се съобразим. Клиентите ни не винаги се инжектират по веднъж на ден. Ако на тях им се случва да се инжектират 3-4 пъти, една и съща спринцовка ли да използват? Ако програмата им е далече и нямат практическа възможност да идват ежедневно до нас? Ако все още се притесняват да са в контакт с аутрич работниците, няма ли да им е по-лесно да идват веднъж седмично, докато преодолеят смущението си? Ако взимат не само за себе си, а и за други хора, които се притесняват да излязат от анонимност? Общо взето аутрич работниците не трябва да забравят, че те не обслужват личните си интереси, а са подчинени на качеството на работата си. Когато аутрич работникът попита "Колко спринцовки искаш?", употребяващите не се чувстват притиснати и казват количество, което те смятат, че ще им е необходимо. По този начин ние запазваме клиента си и правим малки стъпки към неговото доверие.

По време на аутрич, при необходимост клиентите се **насочват** към различни служби и институции, предоставящи услуги. Например болница, прегледи, изследване за ХИВ/СПИН, хепатити, сифилис и др., за лечение към различни детокс-центрове или рехабилитационни програми, комуни и други. Добре е аутрич работниците да имат информация и осигурени процедури по препращане на клиентите към съответните звена. Това прави програмата по-цялостна в услугите си. Информацията се дава на клиентите в различни си-

туации. Понякога те сами питат къде да отидат, а друг път просто споделят проблем.

Например: Ако клиентът е споделил, че е практикувал рисково поведение – използвал е чужди инструменти за инжектиране или е имал необезопасени сексуални контакти, аутрич работникът може освен да му даде информация, че е важно да взима необходимите предпазни средства, да го насочи за кръвно изследване. В подобни случаи, ако екипът има потенциал и е обучен, провежда и предтестово консултиране.

Съществена част от работата е т.нар. **референтен аутрич**. При него екипите дават информация и обучават някой клиент на програмата да разпространява консултативи и информация в своята общност. Този метод се използва, за да могат предлаганите услуги да достигнат до повече потребители. Екипите приемат, че не всеки може да излезе от анонимност или да бъде достатъчно мотивиран, за да дойде при нас. За това алтернативата е някой от общността да е посредник между програмата и останалите употребяващи. Сътрудникът работи за това хората постепенно да преодолеят смущението си и да дойдат при нас.

Понякога се използва изразът **"домашен аутрич"**. Това не означава, че аутрич работниците ходят по домовете на употребяващите. По-скоро, ако имаме данни, че в къща или апартамент се събират употребяващи, по възможност се уговаряме с някой от тях да бъде в определен ден и час пред входа или в близост до мястото.

Начините за предаването на информацията, консултативите и посланията са индивидуални в зависимост от клиента/ите, настроението, характера, поведението. Понякога употребяващите идват с думите: "давай бързо, че имам работа". Нашата реакция е да му приготвим пакета с консултативи, без да се опитваме много да го задържаме. Най-често клиентите, за да се държат по този начин, наистина имат причини: абстинентни са, крият се, имат среща и т.н. В други случаи те сами седат до нас и задават въпроси, разказват истории или просто мълчат. Важно е аутрич екипите да използват максимално тези моменти за предаване на информацията, която носят. Ако клиентите са разговорливи, сега е моментът да им се предоставят информационни материали. Добре е екипите да се допитват до клиентите дали материалите им се виждат пълни, от каква друга информация се нуждаят и т.н. Това е един от начините да сме адекват-

ни на потребностите на целевата група. Ако клиентът ни е нетипично мълчалив, за аутрич работника това е сигнал, че нещо се е случило и има проблем. Добре е да се обърне повече внимание на конкретния човек. Възможно е единият аутрич работник да поеме останалите клиенти, за да може другият да разговаря по-спокойно. Понякога проблемите са социални, здравни, емоционални. Добре е, ако можем да насочим клиента към място за помощ или просто с присъствието и подкрепата си да му помогнем да намери изход.

6 Регистрация на контактите

Тя се извършва по време на работата на терен. На отделни формуляри се регистрират следните данни:

- ▼ **Осъществени контакти за деня.** Информацията, която се записва, е кодът на клиента*, годините, в кой район живее (използва се кодова номерация), взима ли за други употребяващи (използва се кодова номерация), колко спринцовки и игли са му дадени, колко употребявани е върнал, колко презерватива и брошури са му дадени. Също така на листа за контакти се записва и ако употребяващият е насочен към някоя служба.
- ▼ На отделен формуляр се отбелязват данни от **първичен контакт** с клиентите. На него се събира информация, освен за сформирание на кода на клиента, и за това колко пъти на ден се инжектира, колко познати употребяващи има. На практика не винаги е удачно да се пита клиента за цялата тази информация. Често при първа среща хората се притесняват, съмняват се в нашата искреност и се страхуват да ни дават лични данни. Един от начините, по които може да подходи аутрич работникът, е, като каже на клиента: "Тук аз попълвам безобидна информация, която е необходима за моята отчетност. Ето, погледни, по тези цифри и букви никой не може да разбере кой си ти. Никъде не записваме ЕГН, име или адрес. Ако искаш, може да ме излъжеш за данните, само че моля те запомни си ги, за да можеш следващия път да ми кажеш същите." По този начин се

* Образува се от пол, първата буква на името, месец и дата на раждане, първата буква от името на майката. **Например:** Ако имаме жена, с първа буква А, родена на девети февруари и първа буква на името на майка и Д, то нейният код ще е ЖА0209Д. По този начин имаме уникален код, който запазва анонимността на клиента.

сваля малко от напрежението и при адекватно поведение хората казват данните си. Ако клиентът все още има съпротиви, по-добрият изход е да се запишат спринцовките на някой друг код, отколкото да не му дадем. По-късно хората свикват с кода и го приемат за част от нашата работа. За нас и за програмата ни е важно тези формуляри да бъдат попълвани, защото те са основата на базата данни, посредством която ние се отчитаме и извеждаме необходима информация.

На клиентите се дават специално изработени **карти**, удостоверяващи, че са клиенти на програмата и могат да носят в себе си игли и спринцовки. В тях е вписан кодът им, както и телефонът за контакти с организацията. ▼

Друго задължение на аутрич работника е попълването на **протоколи за първичен контакт**. Те не се попълват на терен, а след това, в офиса на организацията. Тези протоколи носят по-подробна информация за срещата, нещо, което ни е направило впечатление по време на контакта или от чутата история на клиента. ▼

Взаимоотношения с клиентите 7

Те са най-важният фактор в аутрич работата. Освен услугите, които предоставят, при работата на терен аутрич работниците дават на клиентите нормално отношение и зачитане на човека отсреща. Употребяващите наркотици най-често са negliжирани и отхвърлени от страна на обществото. То затваря границите си и често отрича наличието на проблема, явно страхувайки се, че не може да се справи с него. Като проектират това отношение, зависимите от наркотици отричат идеологията и нормите на обществен живот, създават свои собствени такива и затварят границите на общността си за въздействие. Ето защо влизането в тяхната общност и промяната на групите им норми са труден процес. От тази гледна точка иглата и спринцовката са посредник, който подпомага контакта и доверието на употребяващите. Разбира се, на практика всеки контакт е индивидуален и тече по собствена схема. Ако се опитаме все пак да рамкираме динамичния процес, който започва при първата среща с клиента, взаимоотношенията ни минават през няколко етапа:

▼ **Първоначално** клиентите ни са по-мнителни. Нормално е те да се опитват да проверяват нашата искреност. Най-честите въпроси, които си задават, са: "Дали аутрич работниците няма да дават информация на полицията? Дали няма да нарушат моята анонимност? Дойко може да им се вярва?" Тези мисли понякога са съпроводени с директни въпроси: "Ти да не работиш за?", "Тези данни, които записваш, къде отиват?Сигурен ли си?", "И какво искаш да ми кажеш, че стоиш тук в този вятър, за да ми даваш на мен тези игли и спринцовки? И колко ти плащат за тая работа?" и т.н. Добре е в тази ситуация аутрич работникът да сподели честно мотивите си за работа. Друг път клиентите показват недоверието си, като отговарят едностранно на нашите въпроси и бързат да си тръгнат. Нормалната реакция на аутрич работника е да не ги притиска и да не се опитва да им поставя много правила и граници. Той трябва да се опитва да ги отваря към себе си, като отговаря искрено на въпросите им и им покаже, че те са ценни за него. Естествено изборът дали да каже за колко пари работи е негов. Не е добре, в стремежа си да спечелят клиентите, аутрич работниците да казват личните си телефони или адреси. Всеки по свой начин може да отстоява неприкосновеността на личния си живот. **Напр.** "Съжалявам, не мога да ти дам личния си телефонен номер. Но тук на твоята карта е написан телефонът на организацията. Ако ти трябва, потърси ме там или питай кога съм на аутрич. "

▼ **Постепенно** клиентите ни започват да се отпускат и да се чувстват по-спокойни с аутрич работниците. Тогава те започват да се опитват да бъдат харесвани и предпочитани пред другите клиенти. Това е свързано с множество хвалби, измислени истории, въпроси за личния живот на аутрич работниците. Реакцията на екипа е отново пасивна. Важното на този етап е да не се покаже предпочитание към някой от клиентите и неглижиране на друг. Тук е времето, когато започват да се поставят границите между клиенти и аутрич работник. Първоначално контактът изглежда приятелски. Често клиентите забравят, че аутричът е работа и колкото и да сме мотивирани да я вършим, личният ни живот и приятелствата ни не са там. Понякога клиентите на програмата може да поканят аутрич работниците на купон например. Адекватният отговор би бил: "Съжалявам, но имаме правила, които не мога да нарушавам". Друг редовен въпрос е: "Имаш ли да ми дадеш 1 лв., ще ти го върна?" или "Ще ми дадеш ли една цигара? Искаш ли да ти продам тези очила? Виж оригинални

са, ще ти ги дам за 5 лв." Ако аутрич работникът допусне клиентите да разберат, че той е склонен да даде пари или да си купи очила, то това ще стане основа на техните взаимоотношения и клиентите редовно ще го търсят за това!

Последният етап идва, когато клиентът има доверие на аутрич работника. Ако иска съвет за нещо, то той разказва истинската си история, приемайки хората от екипа като професионалисти. На този етап контактът върви с лекота. Това е времето, когато се дава най-много и качествена информация на клиентите. ▼

Естествено не могат всички контакти да вървят паралелно по етапите. За един и същи период от време един клиент може вече да е постоянен, а друг все още да е на ниво първичен контакт.

Доверието на клиентите се печели и чрез отношението на аутрич работника спрямо представители на широката общественост и представители на различни институции. По време на аутрич е възможно полицията да извърши проверка на работещия екип. От реакцията на екипа в тези случаи зависи както отношението на клиентите, така и просперитетът на програмата. По време на подобна проверка е добре аутрич работниците да представят личните си документи, служебните си карти, копия от документите на организацията, които винаги трябва да са в раницата за работа. Отношението към представителите на властта не трябва да е агресивно – те вършат своята работа, така, както и ние. По-скоро е добре да им се обясни (ако не са запознати) за програмата и да се подчертае, че полицията е уведомена. Изходът от тази ситуация може да е различен. Понякога полицаите се задоволяват с това, друг път държат да заведат аутрич работниците за справка в управлението. Единственият вариант за момента е да се подчиним.

Понякога сблъсък може да се получи с хората, които минават покрай терена за обмен и агресивно нападат екипите: "Вие сте дилъри! Зарибявате децата." и т.н. По възможност се отстояват позициите с обяснение какво представлява програмата. Добре е в такива ситуации да се подчертаят ползите за обществото: "Ами, ако твоето дете се набодне на заразена игла?"

Във всяка сфера на аутрич дейността се очаква екипите да са добре подготвени и обучени, своевременно да използват личностния си и професионален потенциал и логично мислене. В цял свят се твър-

ди, че от всички направления за работа по проблемите на наркома-ниите, аутрич работата е най-трудната част. Може би затова с нея се занимават най-мотивираните и обичащи справянето с предизви-кателствата хора.

8 Принципи на работа

За да бъде работата на екипа организирана, уеднаквена в основа-та си, ефикасна и щадяща клиентите и екипа, работещите се подчи-няват на определени принципи. Те могат да са различни за отделни-те организации, но в практиката част от тях са се наложили като ос-новни. Често принципите ни служат за опорна точка при етични или професионални дилеми. В ежедневието аутрич работниците са емоционално ангажирани с работата си, особено ако са силно мотивирани да я вършат. Понякога силната емоция пречи за взема-не на най-разумното решение. Тогава се допитваме отново до принципите на работа. В този смисъл те осигуряват стабилност, как-то за отделния индивид, така и за целия екип.

Например: Аутрич работниците разбират от клиент, че в определен апартамент се събират над 10 души, които инжектират заедно. Те са съвестни аутрич работници, обичащи работата си, и не искат да пропуснат шанса да достигнат до още десет клиента. От друга страна се страхуват да поемат риска да влязат в затворено прост-ранство. Решението трябва да се вземе веднага (няма време за екипна сбирка или за допитване до колеги). Ако при това положение програмата има приет принцип, че аутрич работниците не влизат в домовете на клиентите, колкото и да е примамлива възможността, решението е просто. На клиента се казва: "Съжалявам, нямам пра-во да идвам в твой дом. Мисля, че разбираш. Рисково е и за нас, и за вас. Хайде да се чакаме в петък в два, отвън пред вас. Така удоб-но ли ти е?" По този начин аутрич работникът с лекота подпомага личното си съхраняване, както и това на колегите, и на програмата.

Принципите са два вида: вътрешни (за екипа) принципи и принципи за работа с клиенти. Вътрешните принципи са индивидуални за вся-ка организация и зависят от нейните функции, традиции, големина, начини на управление и т.н.

Принципите за работа с клиентите са:

1) **Анонимност.** Аутрич работниците са длъжни да пазят анонимността на клиента – неговите лични данни (име, адрес и др.) и лична история. Те не изискват подобна информация от клиента.

От този простичък принцип на работа често зависи доверието на клиента, просперитетът и ефективността на програмата. Имената на клиентите не се споменават дори и пред най-близките за аутрич-работника хора, нито пред други клиенти.

2) **Конфиденциалност.** Недопустимо е разпространяване на информация за клиентите на програмата сред външни за организацията физически и юридически лица.

За допустимо разпространение на данни би могло да се смята обявяването на цифри, проценти и тенденции. **Например:** Клиенти на нашата програма са 200 човека. От тях 80% са мъже и т.н. Винаги в доклади, отчети, представяния и т.н. се представят само общи заключения.

Най-често полицията търси информация за клиенти от аутрич работниците. Пред екипа стои дилемата да запази ли конфиденциалността на клиентите или да сътрудничи на властите. Отговорът е: Ако искаме да имаме аутрич програма, клиентите ни да ни вярват и да сме им полезни – не предоставяме информация. Адекватното поведение в случая е да обясним на представителите на властта, че ние не събираме и нямаме достъп до информация и не можем да им бъдем полезни. На практика това са и фактите – програмата не цели да събира данни, а да превентира различни заболявания. Тя не записва имена, а кодове, които не дават никаква съществена информация за лицето.

3) **Доброволност.** Клиентите на програмата идват при нас доброволно. Не се допуска никакво насилие над личността или нарушаване правото на избор на представителите на целевата група. Не ги преследваме и не настояваме да се ползват от нашите услуги.

4) **Насърчаване на личната отговорност.** Целта на аутрич работата е да провокира "стъпки в позитивна насока" в поведението на клиентите. Те са мотивирани за поемане на отговорност за собственото си здраве, а не "обгрижвани" от аутрич работниците. Ние даваме информация, съвет и помощ за здравословно поведение, но дали клиентът ще практикува такава, зависи само от него.

5) **Вярна информация.** На клиентите се дава необходимата информация, в зависимост от компетентността на работещия. Не се допуска умишлено изкривяване на информацията с цел да прикрием незнанието си.

6) **Добронамерен подход.** Недопустима е проява на агресивно поведение към клиентите на програмата. Тя се допуска единствено, ако е с цел лична сигурност или е част от работен процес.

7) **Равнопоставеност на клиентите.** Аутрич работниците не проявяват пристрастност към определени клиенти.

8) **Дистанциране от криминалното поведение.** Аутрич работниците нямат право да се възползват от криминалното поведение на клиентите, като купуват от тях различни (крадени) вещи. **Например:** Често клиенти предлагат на работещите вещи на половин цена. Съблазнително е да си купиш евтино маркови очила, особено като знаеш, че не можеш да си ги позволиш. Въпреки това, ако ние купуваме различни стоки, с това ще поощряваме кражбите на нашите клиенти и ще бъдем съучастници в тях.

9) **Запазване на лична дистанция.** Не е редно аутрич-работниците да излизат целенасочено с клиенти в извънработно време (Ако срещнеш клиент на улицата и вървите заедно в една посока, това не е целенасочено излизане).

10) **Непосещаване на домове.** Аутричът се осъществява на улицата, в колите (ако има такива към програмата), в дневните центрове, в близост, но не и в домовете на клиентите на програмата.

Вероятно могат да се добавят още много принципи за работа с клиентите на програмата. Най-често в процеса на работа екипът сам допълва този списък, основавайки се на личните си наблюдения, проблеми и решения.

9 Миграция на групата и адаптивност на аутрич екипите

Когато аутрич екипите са съумели да достигнат до клиенти, да направят първични контакти, да изберат и разработят терени, вече може да се каже, че имаме една функционираща аутрич програма. Но, както и се очаква, в аутрич работата няма рутина. Сама по се-

бе си разработената програма е огромен успех, изхождайки от спецификата на целевата група и ситуацията в нашата страна. Но поддържането на програмата е новото предизвикателство към аутрич екипите.

Например: Имаме разработени терени, имаме и редовни клиенти, но виждаме, че потребителите на програмата все по-рядко идват при нас. Аутричът започва да понижава количеството и качеството си. Сигналите, които ни показват, че нещо необичайно се случва, са:

Понижена посещаемост от страна на клиентите; ▼

По-малко време клиентите стоят при аутрич работниците; ▼

По-малко клиентите разговарят с аутрич работниците; ▼

Усещането е, че контактът е непълен и не върви с лекота. ▼

Нормално и професионално е първо аутрич работниците да се запитат: "Правим ли всичко както трябва? Да не би клиентите да ни нямат доверие и затова да бягат? Има ли обективни външни причини за промяна на поведението им – полиция, дилъри и др.?" Отговорът на тези въпроси е в проверката. Аутрич работниците могат да се консутират помежду си за поведението и услугите, които предоставят. Могат да се допитат до останалите подобни програми в страната и чужбина. По този начин те ще разберат дали спадът на нивото на работа се дължи на тях самите или на други фактори. Ако при тази ревизия на поведението се установи, че собствените ни действия не са излизали от нормалния си ход, се пристъпва към проверка на обективните фактори. И отново, както е описано в началото относно стартирането на програмата, се прави оценка на сцената на употреба за съответното населено място. Възможно е просто нашите клиенти да са се преместили на друго място, защото на старото има много полицейски проверки или дилърът им определя други часове за среща. Този път оценката на ситуацията ще е по-лесна от първоначалната, защото вече имаме контакти с клиентите. Най-лесният и логичен начин да разберем какво се случва, е да попитаме нашите клиенти. Разбира се те не винаги ще ни дадат достоверна информация. Това не бива да ни разочарова или обиди – дори и да сме много близки с тях, ние сме професионалисти, а не част от целевата група. Абсолютно нормално е групата да пази свои тайни и не винаги да предоставя веднага търсената информация. Така или

иначе аутрич екипите питат, наблюдават, изследват нови места, на които се събират наши клиенти. В тази си дейност аутрич работникът трябва да е много гъвкав, тактичен и адаптивен. Дори и да се чувства пренебрегнат (често аутрич работниците си казват: "Аз всеки ден заради тях излизам в дъжда и вятъра, а те сега не искат да кажат един нов час или място") той трябва да знае, че това е неделима част от аутрича. Групата се мести, мигрира, а ние сме тези, които я следват и търсят. Това е част от нашата работа и този подход я прави по-ценна и ефективна, а нас – по-различни от другите служби. Често ни се налага да припомним тези факти в ежедневието си, особено ако ни се наложи (както често става) да променяме терените си на всеки два месеца.

Накратко: в гореописаните точки се опитахме да поберем основното за работата на аутрич работника. Вероятно има още неща, които могат да се опишат и кажат и които са специфични за отделните програми, но общата рамка е това. Това, което не може да се рамкира, са чувствата и емоциите, с които е съпроводен аутричът. В този динамичен и труден процес екипът оцелява само ако е достатъчно мотивиран (като отделни индивиди и като цяло). Аутричът сред употребяващи наркотици може да се прави ефикасно само от хора, които влагат целия си професионален и личен ресурс, които са амбициозни и обичат предизвикателства, които работят с желание, новаторство, идейност, позитивизъм и умеят да дават любов. Тогава, въпреки трудностите, работата носи удовлетворение и успехи. Множество са примерите, които доказват малките и големи успехи от нашата работа. Голямо постижение е, когато разберем, че клиентите ни са се вслушали в съветите ни и са си направили тестове за ХИВ/СПИН и хепатит. Както и когато на местата за инжектиране виждаме, че използваните спринцовки са обезопасени или когато сме насочили някой от клиентите за лечение и след две години виждаме пред себе си здрав и усмихнат млад човек. Тогава разбираме колко много значи нашият принос и нашата работа.

ЧАСТ IV

дроп-ин центрове и мобилни програми

Както беше споменато в описанието на основните понятия, един от начините за осъществяване на интервенция за намаляване на щетите е дроп-ин центърът. Това е стационарно място, предназначено за употребяващи наркотици и отговарящо на определени изисквания. Като цяло на това място се предоставят същите услуги като на аутрич, но защитената затворена среда дава възможност да се прекара повече време с клиентите, да се направят по-задълбочени консултации и някои допълнителни услуги.

Изборът на място за дроп-ин център не трябва да е случаен – то трябва да е лесно достъпно за употребяващите, до там да се стига с градски транспорт, но в същото време да не е на централно и посещавано от много хора място, защото това би могло да притеснява клиентите. От значение е начинът, по който е обзаведено помещението – то трябва да бъде максимално естествено, без излишен лукс и да предразполага към неформална комуникация. Употребяващите трябва да го възприемат като "свое място", където могат да се събират и да общуват спокойно, а не като тип здравно заведение. В същото време пространството трябва да се използва оптимално – да се поставят здравнообразователни материали – постери, стикери и др. Желателно е неформалният контакт да бъде стимулиран чрез предлагане на топли напитки (кафе, чай), а по възможност и храна.

Освен описаните вече дейности – обмен на игли и спринцовки, информация за здравните рискове, насочване за лечение и т.н. – в дроп-ин центъра могат да се извършват консултации със здравен работник, юрист, социален работник и други специалисти, както и първична медицинска помощ (обработка на рани, превръзки, взимане на кръв за изследване и др.). В много подобни центрове (за съжаление още не в България) се предлага баня и пералня за посетителите. А най-добре е, ако към такъв център бъде уредена и стая за

инжектиране, което за съжаление е немислимо засега при българските законови условия. Такива стаи предоставят възможност за чисто инжектиране при максимално избягване на риска от инфекции и предозиране и спестяват на обществото много захвърлени игли и спринцовки по входове и градинки.

Макар че дроп-ин центърът е място, на което употребяващите трябва да се чувстват максимално свободни, все пак в него има правила, които улесняват организацията на работа и гарантират безопасността на екипа и посетителите. За целта се изработва правилник за вътрешния ред, който се спазва от всички клиенти. Най-често се включват следните правила:

- ▼ в центъра не се допускат клиенти, употребили алкохол или силно дрогирани;
 - ▼ клиентите не трябва да влизат в конфликти с членовете на екипа;
 - ▼ клиентите не проявяват физическа или вербална агресия спрямо останалите, намиращи се в центъра;
 - ▼ клиентите не могат да остават в центъра след приключване на работното му време;
 - ▼ клиентите не могат да се застояват продължително без определен ангажимент;
 - ▼ клиентите нямат право да се застояват, събират и да употребяват наркотици в района на дроп-ин центъра;
 - ▼ забранява се търгуването с вещи в центъра, както и внасянето на наркотици;
- и други.

Добре е, ако дейностите в дроп-ин центъра стимулират активността на посетителите, а не се предоставят наготово. **Например:** правилникът за вътрешен ред ще работи по-добре, ако самите клиенти следят за неговото спазване помежду си; посетителите могат да си приготвят сами кафето и храната, както и да почистват центъра, да се грижат за добрия му вид и за района около него. Това не само ще спести усилия на персонала, но ще накара употребяващите да приемат мястото наистина като свое и да се чувстват ангажирани в полезна дейност.

Мобилните програми са вид аутрич работа с по-разширени услуги. На практика те са съчетание между гъвкавостта и възможностите за достигане, които има аутричът и разширените услуги на стационарните служби. Естествено първото условие за работата на мобилна програма е подходящото превозно средство – бус, ван – оборудвано според целите и дейностите на програмата. А те могат да бъдат най-различни: кръвно тестване на терен, медицински манипулации (обработка на рани, абсцеси), медицински прегледи (гинекологични и др.), метадонова програма, обучителна програма, социално-подпомагащи програми и други.

В България работата на подобни програми сред употребяващи наркотици (основно става въпрос за програми за кръвно тестване) се урежда от Наредба 30 (Виж *Част втора – Управление на аутрич работата*), като изискванията и становището относно състоянието на превозното средство се издават от местната ХЕИ.

ЧАСТ V

мониторинг и оценка на работата по намаляване на щетите

Мониторинг и поддържане на база данни

Мониторингът на аутрич работата може да бъде количествен и качествен. За основа на количествения мониторинг се използва регистрацията на контактите. Както беше описано по-горе, аутрич работниците регистрират всеки контакт с определен тип запазваща анонимността информация. Тази регистрация позволява разработването, поддържането и използването на база данни, която служи за следното:

- ▼ документира и официализира работата на програмата;
- ▼ изпълнява отчетно-контролни функции, като показва как са били използвани работното време на персонала, консумативите, техническите разходи и другите средства, необходими за осъществяване на програмата (т.е. показва средно колко клиенти се обслужват от един аутрич работник и как се разпределят спрямо броя на клиентите използваните консумативи и другите разходи);
- ▼ представлява основата за изработване на отчети за работата на програмата пред всички донорски организации и институции;
- ▼ предоставя ценна информация за характеристиките на целевата група (пол, етнос, възрастови групи, квартали с по-голяма концентрация и др.). Тази информация е задължителна при промяна в дизайна на програмата и при разработването на нови проекти;
- ▼ предоставя количествена информация за ефективността на програмата по отношение на достъпа и до целевата група, както и за
- ▼ това доколко тя е предпочитана от клиентите. Това става като се отчита достигането до нови ИУН, редовността на посещенията, взаимоотношението еднократни клиенти – редовни клиенти и др.
- ▼ задава параметри за планиране на изследователски проекти, както и за много други цели.

За поддържането на базата данни може да се използва обикновена таблица в MS Excel, а може и да се разработи специален софтуер, който да улеснява изваждането на справки от въведените данни. Някои софтуерни програми от този тип използват дори сканиране на регистрационните формуляри, които след това се разчитат от компютърната програма, което значително улеснява попълването на базата данни.

Описаната по-горе регистрация на контактите позволява да се правят следните справки:

брой общо осъществени контакти от програмата – в това число по дни, седмици, месеци, години; на отделните места за обмен; от отделните аутрич работници; ▼

брой нови контакти за определени времеви периоди, на отделните места за обмен; от отделните аутрич работници; ▼

брой отделни обслужени клиенти за определени времеви периоди; на отделните места за обмен; от отделните аутрич работници; ▼

динамика на посещаемостта – честота на контактите с едни и същи лица; ▼

разпределение по пол, възраст, етнос, район на живееене на клиентите на програмата – както на общите контакти, така и на отделните клиенти – в това число и кръстосани справки по тези характеристики; ▼

смесване на целевите групи – инжекционно употребяващи наркотици и сексуални работници (ако се регистрират) – на отделните места за обмен; ▼

брой разпространени консумативи за определени времеви периоди; на отделните места за обмен; от отделните аутрич работници; ▼

функциониране на вторичния обмен (ако се регистрира) и референтно достигнати клиенти; ▼

други. ▼

Както се вижда, това е богата информация, която дава доста цялостна представа за сцената на употреба на наркотици и целевата група, както и за функционирането на програмата. При това при пълно запазване на анонимността на клиентите и при бърза и лесна

регистрация в рамките на минута в условията на работа на улицата. Трябва да се има предвид, обаче, че клиентите често дават лъжлива информация при попълването на кодовете и така може един и същи клиент да фигурира с няколко кода в регистрацията. Това не може да се избегне, за съжаление, но може да се има предвид при обработката на данните.

Качественият мониторинг се основава на дневниците на аутрич работниците, екипните сбирки, супервизията на екипа и т.н. Чрез този тип информация се постига обяснение на количествените показатели и проследяване на начина, по който програмата постига или не целите си.

Оценка

Основата на всяка оценка е съпоставянето на постигнатите резултати с поставените цели. В този смисъл първото условие, което ще ни позволи да направим оценка на програмата, е ясното предварително дефиниране на нейните цели. На практика, обаче, дори програма, която е направила това, обикновено се сблъсква със сериозен проблем при оценката на своята ефективност. Причината е, че целите на подобна програма се отнасят до процеси, върху които влияят много други фактори, освен нейната работа. В повечето случаи подобна програма има за цел ограничаване на разпространението на кръвнопреносими инфекции (по -специално ХИВ). От епидемиологична гледна точка, обаче, това е процес, който не зависи само от функционирането на аутрич програмата, а от цялостната локална и национална политика и практика в тази област, от наличието на мрежа, която да затваря кръга от услуги, от епидемичната картина преди стартиране на програмата и т.н. Така че, ако оценяваме работата на програмата за определен период от време, не можем да твърдим категорично, че запазването на нивото на разпространение на ХИВ или евентуалните промени в него се дължат на добрата или лошата работа на програмата.

Друг проблем на оценката от типа "цели-резултати" е необходимостта от базисни данни. Ако оценяваме една програма за определен период от време, е необходимо да имаме точни данни за показателите, които оценяваме (например нивото на разпространение на кръвнопреносими инфекции или нивото на практикуване на риско-

вото поведение от целевата група), от момента на стартиране на програмата, които да сравним с данните от края на оценявания период. Практиката показва, че с такива точни данни, които да са базисна линия за оценка, се разполага много рядко. ▼

Възниква въпросът какво и как да оценяваме? Имайки предвид описаните проблеми, експертите препоръчват т. нар. процесна оценка, т.е. такава, която оценява процеса, а не крайния резултат. Този тип оценка се основава на т.нар. базисни допускания и тяхната проверка. Например, можем да допуснем, че раздаването на чисти инструменти за инжектиране позволява осъществяването на контакт с ИУН и съответно се явява база за изграждане на трайни взаимоотношения с тях, и да проверим дали това допускане работи в условията на нашата програма*. Методологията за процесна оценка е описана от специалисти на Европейския мониторинг център по наркотици и наркомании (EMCDDA) в книгата *Guidelines for the evaluation of outreach work. A manual for outreach practitioners*.

Добър начин да оценим работата на програмата е още на етапа на планиране да заложим ясни, измерими показатели (могат да имат смисъла на задачи или подцели, които ще спомогнат за осъществяването на общата цел) за съответен период от време. Например, ще считаме програмата за добре работеща, ако за една година достигне до N клиенти и разпространи N консумативи; или ако постигне редовност на посещаемостта (да кажем поне веднъж месечно) при N% от клиентите. Подобна информация лесно ще получим от базата данни по всяко време. Залагането на предварителни показатели и тяхното проследяване е отличен начин за рефлексия върху собствената ни работа и за нейното представяне пред донори и институции.

Като цяло, обаче, професионалната оценка на аутрич програмата е сложна дейност и в повечето случаи изисква намесата на външни специалисти. За да бъде проведена подобна оценка е необходимо програмата да работи поне няколко години. Затова за нуждите на начинаещия екип, бихме препоръчали да не избързва с провеждането на оценка, а да си създаде ефективна система за вътрешен мониторинг, която ще бъде достатъчна на първо време.

* Атанас Русев, *Инжекционно употребяващите наркотици в София. Характеристики и рисково поведение. Ефективност на аутрич дейността в областта на превенцията и намаляването на щетите*, София, 2004

ЧАСТ VI

картина на рисковото поведение на ИУН и ефективност на програмите за намаляване на щетите в България

През лятото на 2003 г. четирите български неправителствени организации, стоящи зад създаването на тази книжка, в сътрудничество с Института за изследване на зависимостите IVO – Ротердам, проведоха изследване сред инжекционно употребяващите наркотици в четирите града – София, Пловдив, Бургас и Плевен. Изследването стана чрез интервюиране на терен на 501 ИУН относно техните демографски характеристики, социално-икономически условия, употребявани вещества и модели на употреба, инжекционно и сексуално поведение. Считаме, че някои от данните ще спомогнат за по-доброто разбиране и илюстриране на проблематиката, която разглеждаме.

Какво е характерно за употребяващите наркотици?

Получената **демографска** информация потвърждава съотношението мъже-жени, което е получавано и в предходни изследвания, медицински статистики и експертни оценки – 4:1 в полза на мъжете. 81% от ИУН са в рамките на диапазона 18-28 години, като 69,8% са в групата до 25 години. Разпределението по възраст за четирите града показва, че най-висока е средната възраст в София – 25,0 години. В останалите три града средните възрасти са много близки помежду си: в Пловдив – 22,0, Бургас – 22,8 и Плевен 23,6 години. По-високата средна възраст в столицата е обяснима с наличието на наркозависими в София още преди 1990 г., както и с по-ранното начало на "хероиновата епидемия".

В **етнически план** двете основни групи сред ИУН са българи и роми, които представляват 95,6%. В София и Пловдив живеят значителен брой представители на ромската етническа група, които са сериозно засегнати от инжекционната употреба на наркотици.

Сравнение на ИУН в 4-те града по етнически групи (в проценти):

	София	Пловдив	Бургас	Плевен
Българска	68,7	61,0	98,0	92,0
Ромска	27,9	32,0	1,0	1,0
Турска	2,0	3,0	0,0	7,0
Арменска	0,0	1,0	0,0	0,0
Друга	1,5	3,0	1,0	0,0

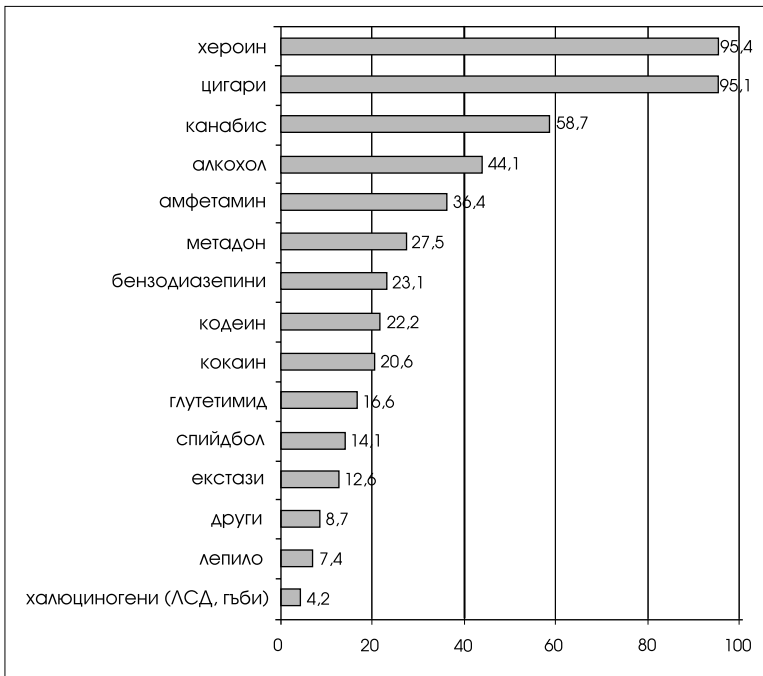
За 75% от ИУН основният **източник на доходи** са родителите, на второ място идва работата без договор, на трето – кражбите и проституцията. Данните от изследването показват, че 60% от ИУН продължават да живеят с родителите си и съответно в жилищата на родителите, което опровергава хипотезата, че ИУН са изолирани от семейната среда.

През последните 6 месеца 35,1% са били **задържани от полицията**. Контактите с полицията са изключително чести – на 68,3% са им проверявани документите през последните 6 месеца, а 53,1% са били претърсвани. За насилие от страна на полицията заявяват 2% от изследваните лица, а за неправомерни действия като конфискуване на спринцовки и игли -15,6%.

За разлика от "достъпа" до полицията, "**достъпът до здравните институции**" е доста по-ограничен – по-малко от половината имат здравна осигуровка.

Ето как се **подреждат предпочитаните от ИУН психоактивни вещества**, според употребата им през последния месец преди изследването:

Хероинът е безспорният лидер, изпреварващ дори тютюневите цигари. Всекидневно употребяват хероин 47,2%. При това 94,0% от интервюираните заявяват, че са употребявали хероин по инжекционен път. Поради ниското качество и високата цена на хероина, пушенето и смъркането са твърде екзотични поведения. **Средната възраст на започване на инжекционната употреба** за страната е 18,64 години, като разликите между отделните градове не са значителни.

Анализът показва, че средно са необходими от 2 до 6 месеца от първото инжектиране до редовната употреба на хероин.

Метадонът е второто предпочитано психоактивно вещество. В столицата хероинът има 49,3% всекидневна употреба, а метадонът достига до 15,4%. Регистрираната огромна разлика между София и останалите градове, където употребявали през последния месец са в Плевен – 3%, Пловдив – 1,6% и Бургас – 1%, се обяснява с факта, че метадонова програма има само в София.

Амфетамините са групата психоактивни вещества, която предизвиква най-силен интерес през последните няколко години – 36,4% заявяват, че са употребявали амфетамини през последния месец. Едно от най-важните открития на изследването бе инжекционната употреба на амфетамин, който традиционно се счита за приемано през устата вещество.

Предозирането е основна причина за смъртността при ИУН в България. Данните от изследването показват, че 16,6% са предозирали по-

не веднъж през последните 6 месеца. При съпоставянето по градове става ясно, че предозирането ги е засегнало в различна степен – Плевен с 2%, Бургас – 8,1%, София – 21,9% и Пловдив – 31,0%. Има определена зависимост и между възраст (опит) и предозирание – ясна е тенденцията за намаляване на предозирането с нарастване на възрастта.

Като директен риск от разпространение на кръвнопреносими инфекции може да се определи **използването на чужди игли и спринцовки**, използването на чужди атрибути (капачки, филтри, вода и т.н.), разделянето на ПАВ в чужда спринцовка (основно хероина) и др. подобни практики. Данните от изследването показват, че 55,1% от ИУН са използвали поне веднъж чужда игла или спринцовка и 27,4% са го направили през последните 6 месеца. Условно могат да очертаят 3 рискови групи. Първата, "високо рискова" група според данните, обхваща 11,2% от ИУН – това са лица, ползвали чужди спринцовки повече от 50 пъти. Втората, "средно рискова", се състои от 23% от ИУН (взимали между 5 и 50) и третата, "ниско рисковата", е 20,4% (до 5 пъти).

В изследването бе обърнато специално внимание на **риска при сексуалните контакти на ИУН** – те се разглеждат като една общност, сред която развитието на ХИВ епидемия при българските условия е една реална възможност. Изследването опровергава разпространеното в България мнение, че хероинозависимите имат ниска сексуална активност. Данните показват, че 91,6% от респондентите са имали сексуални контакти през последните 6 месеца. Нещо повече, средният брой сексуални партньори през живота е 25, а редовното използване на презервативи е практика за по-малко от половината ИУН.

Къде е мястото на програмите за намаляване на щетите?

Една от основните цели на изследването беше разглеждането на влиянието, оказвано от **програмите за намаляване на щетите**. За да се очертаят рамките на това влияние, трябва да се опише "**покриването**", което програмите осъществяват на инжекционната употреба на наркотици в градовете си. Съпоставянето на оценките за брой ИУН в градовете и брой клиенти в програмите за намаляване на щетите показва различна степен на "обхващане" на общностите – за София

50-70% при приблизително 5000 "уникални клиента" и 7000-10 000 употребяващи хероин, за Пловдив около 25-30% "обхващане" при 670 "уникални клиента" и 2500–3000 употребяващи хероин, за Бургас 45-55% при 650 "уникални клиенти" и 1200–1500 употребяващи хероин и Плевен 70-85% "обхващане", при 415 уникални клиенти и 500-600 хероинови потребители (заедно с Червен Бряг).

Освен индикатора "уникален клиент", показващ максималния брой хора, до които програмите са достигнали от началото на своето съществуване, друга важна характеристика на програмите е броят на **"редовните клиенти"**, т.е. ИУН, които ползват често техните услуги. Според данните от програмите, "редовни клиенти" стават между 1/5 и 1/3 от "уникалните клиенти".

По отношение на характеристиките, по които дейността на програмите може да се опише в рамките на обхванатите ИУН, добра възможност е съпоставянето на различните **източници на нови игли и спринцовки** през последните 6 месеца. Програмите за обмен на игли и спринцовки са вторият по значение източник след аптеките, което показва, че те са безспорно изключително важни.

Различен срез на въпроса до каква степен дейността на програмите намалява рисковото поведение сред ИУН е **съпоставянето на характеристиките на "клиенти" и "не-клиенти"**. Предварителната хипотеза беше, че "не-клиентите" трябва да са по-рискови от "клиентите" на програмите. Това предположение бе опровергано от данните на изследването. "Клиентите" са по-рискови в почти всички видове поведение – по отношение на честота на инжектирането, използването на чужди игли и спринцовки, използването на предпазни средства при секс и т.н. Причините за това стават ясни при сравняването на социо-икономическите и демографските характеристики на ИУН. Оказва се, че в българските програми попадат ИУН с най-нисък социален статус – лица с по-ниско образование, лица без легална работа, представители от ромското малцинство (включително и тези, които са изолирани от собствената си общност), проституирани и т.н. В този контекст може да направи изводът, че **програмите за намаляване на щетите всъщност са обхванали най-рисковите ИУН: тези с най-ниския социален статус**. По този начин, чрез дейността си, са ограничили влиянието на тази по-рискова група, както към по-малко рисковите ИУН, така и спрямо цялото население на страната. Показателен пример е сравняването на тестването за ХИВ между клиенти и не-клиенти, при което се вижда, че клиентите,

въпреки по-девиантното си поведение, са направили повече тестове (64,8% тествали се клиенти срещу 48,3% тествали се не-клиенти).

В последните години се наблюдават съществени промени във функционирането на пазара на наркотици, а оттам и в груповото поведение на употребяващите, което влияе върху работата на програмите. Преминаването към продажби по GSM създава сериозни затруднения пред аутрича. Ако преди беше достатъчно аутрич екипите да присъстват на места, където се събират ИУН, заради възможността да си купят необходимите наркотици, през 2002 – 2003 г. нещата бързо се промениха. Заради собствената си безопасност, уличните наркодильри започват да уговарят продажбите си на максимално различни точки в рамките в населеното място. В резултат става все по-трудно ИУН да бъдат достигани. В този план много важно е да се има предвид, че с промените в Наказателния кодекс и отпадането на "еднократната доза"*, моделът на "мобилните телефони и тайниците" окончателно ще измести старите форми на нарко-разпространение. Програмите се опитват да се адаптират към новите схеми на продажба още с възникването им, но последните законодателни събития дават основание да се смята, че при новите условия това е изключително трудно. Както показва практиката, програмите за намаляване на щетите досега са единствените организации, които активно търсят достъп до маргинализирани групи ИУН. Без промени в законовата рамка, обаче, съществува реалната опасност обществото да загуби един основен канал за достъп до тези херметични групи употребяващи наркотици**.

* В настоящия момент дилърът и купувачът са еднакво уязвими от закона.

** В момента действащият закон на практика дава възможност "клиентите" на програмите да бъдат преследвани от органите на реда.

заклучение

Със създаването на това ръководство, ние, авторите, си поставихме две най-важни цели: първо, да покажем пред българските професионални среди и институции, че аутрич работата сред употребяващите наркотици има вече добри основи в България; второ, да протегнем ръка за партньорство към бъдещите подобни програми в страната. Убедени сме, че нужда от такива има, защото, за съжаление, употребата на наркотици все още е сериозен проблем за обществото ни и защото има много български градове, в които липсват адекватни интервенции.

Надяваме се, че сме успели да постигнем целите си. Оставаме отворени към всички, заинтересувани да работят в областта и им пожелаваме успех.